

FARKAS MÁRTON

TÉLI HADJÁRAT A KÁRPÁTOKBAN
(1915. január 23—március 22.)

Az első világháború első nagy periódusa 1914. november—decemberében lezárult. A szemben álló imperialista koalícióknak a háború gyors megnyerését célzó hadászati tervei összeomlottak, s velük együtt az az elmélet, amely a modern gépi háborút egy minden erőt koncentráló hadjárat, vagy hadászati hadművelet révén pusztán katonai eszközökkel eldönthetőnek vélte. Mégis, a hadműveleteket irányító hadvezetőségek egyike sem számolt egy több éves háború lehetőségével, ellenben a döntést egy-másfél év alatt elérhetőnek ítélte.

Ez a felfogás mindenképp az anyagi és élőerő tekintetében ellenfeleivel szemben hátrányos helyzetben levő központi hatalmak hadvezetőségét uralta, s egyben arra sarkallta, hogy a győzelem kiharcolását 1915 folyamán megkíséreljék. A győzelem elérésére hivatott hadászati-hadműveleti koncepció eredményezte az osztrák—magyar és a német haderő 1915 első negyedében végrehajtott, s minden eddigi veszteséget felülmúló két nagy kárpáti támadó hadműveletének összeomlását, a körülzárt Przemysl várának elesését és a német hadseregnek a Mazuri tavaknál elért, az általános katonai helyzetet azonban nem befolyásoló hadműveleti sikereit. Az alábbiakban kísérletet teszünk az Osztrák—Magyar Monarchia 1915. január 23—március 22. közötti hadászati hadműveleteinek hadtörténeti felvázolására. Az 1915. március 19-én kibontakozó orosz ellentámadással s az osztrák—magyar, valamint a német hadsereg védelmi hadműveleteivel (amelyek április 30-ig tartottak) nem volt szándékunkban foglalkozni, mivel a jelzett hadműveletek külön vizsgálatot igényelnek.¹

Hadászati-hadműveleti elgondolások 1915 elején

A háború említett periódusában a mozgóháború állásháborúvá merevedésével a hadviselő felek között bizonyos erőegyensúly alakult ki. A katonai erőegyensúly azonban nem jelentette az esélyek egyensúlyát. A központi hatalmak 1914 súlyos harcaiban elszenvedett vereségeinek és veszteségeinek hatása sokkal inkább hátrányosan jelentkezett, mint az anyagi-, és élőerőfölényben levő antant szövetségnél. Különösen állott ez az Osztrák—Magyar Monarchiára, amelynek

¹ A kérdésre vonatkozó bőséges irodalomból csak az alábbiakra hivatkozunk: Österreich—Ungarns Letzter Krieg, Wien 1938., A világháború 1914—1918. Bp., 1939. VIII. k., R. Kiszling: Die hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg., Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel, Bp. 1933., Galántai József: Az első világháború., Bp. 1980., H. Otto — K. Schmiedel: Der Erste Weltkrieg, Berlin, 1977., P. Graf Kielmansegg: Deutschland und der erste Weltkrieg, Frankfurt-Main, 1968.

fegyveres ereje 1914/15 fordulójára történelme legsúlyosabb válságába került, külpolitikai helyzete pedig a mélybe zuhant. A hadsereg kiképzett emberállományának nagy részét elvesztette s az új pótlások bevonulásával mindinkább egy milliós nagyságrendű, második vonalbeli tömeghadsereggé alakult át. Az orosz és a balkáni front egymást követő kudarcai ugyanakkor a hadsereg erkölcsi-politikai szilárdságát megingatták. A Monarchia katonai tekintélyének megrendülése megsokszorozta a központi hatalmak koalíciójához lazán kapcsolódó két szövetséges: Olaszország és Románia antanthoz való átállásának veszélyét, amelynek bekövetkeztével a Monarchia katonai összeomlása elkerülhetetlennek látszott.

Az osztrák—magyar legfelső katonai (és politikai) vezetés hadászati-hadműveleti tervezését 1914 végén a Monarchia rendkívül kedvezőtlen hadászati és külpolitikai helyzete határozta meg. A katonai vezetés, élén Conrad vezérkari főnökkel, a kettős szorításból a Monarchia fő ellenfele, a cári Oroszország elleni győzelmes csapással kereste a kiutat, függetlenül attól, hogy a hadsereg legnagyobb vereségeit 1914 folyamán az orosz haderőtől szenvedte el. A katonai vezetés azonban azt is látta, hogy e gigantikus feladat megoldása az erősebb szövetséges, a császári Németország közvetlen segítsége nélkül megoldhatatlan. 1915 hadászati-hadműveleti koncepcióját így a szövetséges egyetértésével kellett kialakítani, ami a két hadvezetőség nemegyszer a szakadásig elmenő belső harcának eredményeként végül is a Monarchia érdekeinek megfelelően alakult ki.

Conrad vezérkari főnök a német hadsereg vezérkari főnökével, Falkenhayn tábornokkal folytatott tárgyalásokon, a központi hatalmak hadászati helyzetét elemezve, a nyugat-európai hadszíntéren kiharcolandó hadászati döntést kilátástalannak ítélte és követelte a háború súlypontjának keletre való áthelyezését. Falkenhayn, jóllehet a globális hadászat (az antant egyidőben történő leverése) kudarcát elismerte, a nyugat-európai hadszíntér elsődlegességének fenntartása mellett az ellenséges koalíció felbomlasztását sürgette Oroszország diplomáciai úton történő leválasztásával, mely utóbbi gyengítését a keleti arcvonalon indított korlátozott célú hadműveletekkel elérhetőnek vélte. Conrad a Falkenhayn-nal folytatott vitában szövetségesül nyerte meg a keleti arcvonalon álló német csapatok főparancsnokát, Hindenburg tábornagyot és vezérkari főnökét, Ludendorff tábornokot, akik — a globális stratégia híveként — elkeseredetten harcoltak Falkenhayn „nyugat-hadászata” ellen, s akik a szélsőséges porosz militaristák, sőt Bethman-Hollweg kancellár támogatását is élvezték. A német legfelső katonai vezetésben dúló viták kapcsán Ludendorff egy Kelet-Poroszországból és a Kárpátokból kiinduló kettős átkaroló hadművelet feltétlen sikerét ecsegette, amely rövid idő alatt az orosz főerők bekerítéséhez és megsemmisítéséhez vezet, amely egyben meghozza az orosz különbékét is. Ennek bekövetkeztével a francia—brit haderő megsemmisítése a nyugat-európai hadszíntéren már csak idő kérdése. Az 1915. január 1-én Berlinben lefolyt tanácskozáson Conrad ezt azzal pontosította, hogy a Kelet-Poroszországból támadó német hadseregnek Siedlec térségében kell találkoznia a Kárpátokból kiinduló s közben Przemysl várát felszabadító osztrák—magyar erőkkel.² A tűzbe jött Ludendorff felajánlotta 3—4 német hadosztály átvezénylését a Kárpátokba, hogy a Monarchia hadseregének ütőképességét fokozzák.³

2 Österreich—Ungars Letzter Krieg (a továbbiakban: ÖULK), Wien 1938. II. k. 91—98. o.

3 Conrad, Aus meiner Dienstzeit, Wien 1923. V. k. 928. o. Conrad köszönettel fogadta Ludendorff ajánlatát. A későbbiek folyamán ezek egyrészéből alakult meg az ún. déli német hadsereg. A felajánlott hadosztályokat a 9. (Mackensen) hadseregtől vették el.

Falkenhayn monológja a jelzett hadművelet kiáltástalanságáról a tanácskozást zsákutcába juttatta. Falkenhayn szerint az orosz hadvezetőség — közismert manőverezési készségével — olyan gyors visszavonulást, illetve átcsoportosításokat hajtana végre, amelyek paralizálnák a tervezett szárnycsapásokat és a szövetségesek haderejét magukkal rántanák a végtelen orosz térségbe. (A vita hevében Falkenhayn először fogalmazta meg egy Nyugat-Lengyelországból intézendő frontális támadás gondolatát, amelynek lehetőségét az iránta való ellenszenv hatása alatt sem Ludendorff, sem Conrad nem fogta fel.)⁴ Január 2-án Falkenhayn Conradhoz intézett táviratában⁵ az osztrák—magyar csapatoktól csupán a helytállást követelte meg Lengyelországban, Nyugat-Galiciában és a Kárpátokban, s e helytállást elősegítendő, kilátásba helyezte a 9. német hadsereg tehermentesítő támadását a Pilica folyó mentén.

Január 5-én Conrad kimerítő jelentést küldött az uralkodónak, Ferenc Józsefnek.⁶ A súlyos hadászati helyzet okának a német hadsereg nyugat-európai kudarcát (Marne, Ypern) és Potiorek Szerbia elleni két offenzívája összeomlását állította be. Mindezek következményeként Olaszország és Románia hadbalépése a Monarchia ellen még ez év tavaszán várható. Mindkét állam háborútól való visszatartásának eszköze az Oroszország elleni gyors katonai siker, amely a Kárpátokból kiinduló támadással meghozná a november 6-a óta körülzárt Przemysl felszabadítását is. A főcsapást a 3. hadsereg (Borojević) jobb szárnyának kell végrehajtania.⁷ A főcsapást kiegészítő csapásoknak kell kísérni, ezek végrehajtói: a Borojević jobb szárnyától keletre felvonuló német hadosztályokból álló önálló seregest és az Erdős-Kárpátokból kiindulóan a Pflanzler—Baltinféle seregcsoport. A támadással egyidőben szükséges a körülzárt Przemysl helyőrségének többszöri kitörése. (A jelentés megfogalmazásakor Conrad már értesült Hindenburg poseni főhadiszállásának közlése alapján 4—5 német hadosztálynak a Kárpátokba való indításáról, amely azután 2 és fél gyalogos és 1 lovashadosztályra csökkent).⁸

A Hadseregfőparancsnokság (Armeeoberkommando — AOK), függetlenül attól, hogy az uralkodó a hadművelati elgondolást elfogadja-e, már január 4-én elrendelte annak előkészítését és január 7-én utasította a 3. (Borojević) hadsereg parancsnokságát a konkrét hadművelati terv kidolgozására.⁹ Az AOK-t az sem tartotta vissza, hogy Falkenhayn új javaslattal állt elő:¹⁰ a 9. (Mackensen tábornok) német hadsereg és jelentékeny osztrák—magyar erő Szerbia elleni offenzívájának régóta dédelgetett tervét terjesztette elő abban a maggyőződésben, hogy a Balkánon elért siker egyrészt Törökország zavartalan hadianyagellátását teszi lehetővé, másrészt a Monarchia tekintélyének növekedésével a diplomáciai erőfeszítések Olaszországot visszatarthatnák, amennyiben a Habsburg-állam bizonyos területi engedményeket helyezne kilátásba.¹¹ Conrad felháborodott válasza nemcsak elutasította Falkenhayn tervét, hanem a

4 Az 1915 május Gorlice-Tarnow-i áttörés.

5 Hadtörténeti Levéltár, Bp. (a továbbiakban: HL) AOK Op. Nr. 6005-ben Telegr. Nr. 468.

6 HL AOK Op. Nr. 5999. Conrad természetesen nem tett említést az általa vezetett „északi” hadsereg sorozatos vereségeiről.

7 E célból e szárnyat a 37. gyalog-, a 38. honvédhadosztállyal (1. hds.), a 40. honvéd hadosztállyal és az ún. kombinált hadtesttel (5. hds.) kell megerősíteni.

8 A csökkentés oka: a 9. német hadsereg sikeres hadműveleti Bolinow és a Rawa térségében nem tették lehetővé az eredetileg tervezett 4-5 gyaloghadosztály kivonását. Egy ideig még a 2 és fél gyalog- és 1 lov. ho. átirányítása is kérdésessé vált, mert Bendzin szénbányakörzet gazdasági kiaknázása ügyében súlyos ellentétek merültek fel a németekkel.

9 HL AOK Op. Nr. 6081.

10 HL AOK Op. Nr. 6058-ban Telegr. Nr. 472. Törökország 1914. november 3-tól hadban állt az antanttal.

11 E. Falkenhayn: Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entscheidungen. Berlin, 1929. 48. o.

német uralkodó köröket is mélyen sértette ama kitételével, hogy a háborúnak azonnal véget lehetne vetni, ha Németország lemondana Elzász-Lotharingiáról.¹²

Január 8-a azonban kedvező változást hozott: Falkenhayn táviratilag értesítette Conradot, hogy II. Vilmos német császár a tervezett hadművelethez hozzájárult és a Ludendorff által kilátásba helyezett 2 és fél gyalogos, valamint 1 lovashadosztályt útbaindítja a Kárpátokba.¹³ A jelzett erőkből, valamint osztrák—magyar alakulatokból állították fel azután a német déli hadsereget, élére Linsingen német vezérezredest, vezérkari főnökévé pedig — általános meglepetésre — Ludendorff tábornokot nevezték ki.¹⁴ A déli hadsereg várható felhasználásának módját illetően újabb ellentétek merültek fel. A már kidolgozás alatt álló osztrák—magyar hadművelati terv szerint a déli hadseregnek az Uzso-ki szorostól keletre, az Erdős-Kárpátokban kellett felvonulnia és a főcsapást mérő 3. (Borojević) hadsereg jobb szárnyát támogatnia. Falkenhayn az erdős-hegyes terephez nem szokott, hegyi kiképzést nem kapott német csapatok felvonulási területét rendkívül kedvezőtlennek tartotta,¹⁵ amellet, hogy a német nehéztüzérség és trénszállítmányok úttalan utakon való mozgatását az egész vállalkozás achilles-sarkának tekintette. Conrad nagy mennyiségű könnyű szállító jármű, hegyi útegek s egyéb eszközök kilátásba helyezésével Falkenhayn aggodalmát igyekezett eloszlatni.¹⁶

Január 16-án újabb megbeszélés volt a két vezérkari főnök között a legfelső német hadvezetőségen. Conrad, egy kissé Hindenburg szócsöveként is, követelte a felállítás alatt álló négy német hadtest átirányítását a keleti frontra, hogy az a Visztula folyó jobb partjáról támogassa a Monarchia támadó hadműveletét. Falkenhayn e követeléshez „nehéz szívvel” hozzájárult s ezzel a háború súlypontja keletre helyeződött át: január 26-án, a közben megindult osztrák—magyar támadás harmadik napján, Falkenhayn közölte Conraddal, hogy a (négy új hadtestből álló) 10. német hadsereg v. Eichorn vezérezredes parancsnoksága alatt február 7-én Kelet-Poroszországban megkezdte hadműveleteit. Amilyen örvendetes volt az AOK számára az új német hadsereg megjelenése a keleti fronton, olyan nagy csalódást keltett annak felvonulási területe és tervezett hadműveletének színhelye.

A német erősítések keletre irányításával Falkenhayn feladta eredeti koncepcióját. A nyugat-európai hadszíntéren beállott egyensúlyi helyzet megváltoztatásához szükséges erők hiánya, az Osztrák-Magyar Monarchia súlyos helyzete, amely a duklai horpadásban álló orosz csapatok Magyarországra történő behatolásával a legfontosabb szövetséges kapitulációjának lehetőségét vetette fel, nemkülönbén Kelet-Poroszország veszélyeztetettsége az orosz hadsereg által (amely Hindenburg tannenbergi és a Mazuri tavak menti győzelmei ellenére változatlanul fennállt), Falkenhaynt arra indították, hogy engedjen a Hindenburg—Ludendorff-csoport és az osztrák—magyar hadvezetőség nyomásának s jelentékeny erő átirányításával a háború súlypontját keletre helyezte át.

Falkenhayn azonban mindezt úgy tette, hogy a Conrad—Ludendorff hitte

12 HL AOK Op. Nr. 6058-ban Conrad válasza.

13 HL AOK Op. Nr. 6127-ben Telegr. Nr. 480.

14 Ludendorff elválasztása Hindenburg tábornagtól fokozta a Falkenhayn elleni felháborodást a keleti főparancsnokságban. Az intézkedés célja nyilvánvalóan az volt, hogy Falkenhayn a keleti hadműveletek irányítását kivégye a rivális Hindenburg—Ludendorff hadvezéri páros kezéből. Később Ludendorffot visszahelyezték, miután Hindenburg lemondással fenyegetődzött.

15 HL AOK Op. Nr. 6154-ben Teleg. Nr. 482.

16 Uo. Conrad válasza. Január 11-én a breslauer találkozón Conrad élőszóval is igyekezett eloszlatni Falkenhayn aggályait. Egyébként Conrad ama kérését, hogy Triesztben, Görzben és Brassóban tüntetőleg német zászlóaljokat vonul-tassanak fel Olaszország és Románia megijesztésére, Falkenhayn visszautasította. Conrad e kérését január 20-án megismételte (HL AOK Op. Nr. 6474.), de ismét elutasítást kapott.

hadászati jelentőségű győzelem iránt nagy kétségei voltak. Falkenhayn a keleti hadműveletektől változatlanul csak azt várta, hogy azok Oroszországot a különbéke felé tereljék. Ennek megtörténtével a hadászati csapást továbbra is a nyugat-európai arcvonalon akarta kierőszakolni.

*

A háború eddigi eredményei az antant hatalmokat is új hadászati koncepció kialakítására kényszerítették. Az antant szövetség számára a „külső vonal” adta objektív lehetőségek a koordinált hadműveleteket írták elő, de a koalíció belüli ellentét 1915-ben is megghiúsították az egységes hadászati vezetést.

Bár a nyugat-európai hadszínter elsőbbsége az angol—francia hadvezetés számára axióma volt, s ennek megfelelően több áttörő hadműveletet terveztek, a brit imperializmus nyomására mindinkább előtérbe került az „indirekt hadászat”: a német imperializmus fokozatos megrendítése a szövetségeseire mért csapásokkal, s azoknak a háborúból való kikapcsolásával. A szövetséges haditanács ennek megfelelően hozott döntést 1915. január 28-án a Dardanellák elleni akcióra, melynek sikere Törökország kikapcsolását és a balkáni út megnyitását jelentette volna.

Ugyanakkor az antant katonai vezetése azzal is számolt, hogy a háború legfőbb terhét 1915-ben is a cári Oroszország vállalja magára. A nyugati szövetségeseiktől függő cári hadvezetőség hosszú ideig a Németország elleni hadászati csapást tekintette elsődleges célnak az orosz hadsereg és a brit—francia haderők koordinált hadműveleteivel. A hadvezetőség mind erősebbé váló ellenzéke, a délnyugati front főparancsnoksága azonban — élén Ivanov tábornokkal — az osztrák—magyar haderő, s vele együtt a Közép- és Délkelet-Európa szlávjait elnyomó Habsburg-állam megsemmisítésében látta a háború megnyerésének közvetkező láncszemét. Ivanov az „orosz nemzeti érdekek” (értsd az orosz imperializmus) szempontjából ítélte meg a balkáni és a Földközi tengeri célok elérését a nyugati szövetségeseikkel szemben.

Ivanov elképzeléseinek szinte „alájátszott” a német erőknél a Kárpátokban való megjelenése, és — függetlenül a hadvezetőségtől — megkezdte Bruszilov 8. hadseregének felkészítését a duklai horpadáson át történő betörésre Magyarország területére. 1915. január 20-án a cári hadvezetőség Ivanov intézkedéseire kénytelen-kelletlen hozzájárult, de sem elvben, sem gyakorlatban nem adta fel a nyugati szövetségesek által követelt, Kelet-Poroszország elleni támadást. Mindezek az erők megosztásához vezettek. Ivanov a kért erősítéseknek csak egy részét kapta meg, miközben az északnyugati front sem rendelkezett elegendő erővel a német hadsereg elleni támadáshoz.

Az orosz felderítés által részleteiben is feltárt, küszöbön álló osztrák—magyar offenzíva Ivanovot és Bruszilovot egyaránt arra készítette, hogy az ellenség főcsapásának irányában a 8. orosz hadsereget kellően megerősítsék és védelembe helyezték, s annak elhárítása után az Ivanov tervezte duklai támadó hadműveletet elindítsák.

Így az osztrák—magyar hadvezetőség kárpáti téli hadjárata megerősített védelemben levő, s egyben az ellentámadásra felkészült orosz erőkbe ütközött.

(1915. jan. 23 - márc. 22.) (Jócsim)

A kárpáti téli hadjárat hadműveleti terve

A konkrét hadműveleti terv kidolgozását Conrad 1915. január 3-án rendelte el. A munka az AOK hadműveleti osztályára és a főcsapást végrehajtani hivatott 3. (Borojević) hadsereg parancsnokságára hárult.

A tervezés munkáját nehezítette a Monarchia kedvezőtlen katonai és politikai helyzetéből adódó időkényszer.

A hadművelati terv kialakításánál meghatározó szempont volt az osztrák—magyar és német csapatok, valamint a velük szemben álló orosz csapatok topográfiai elhelyezkedése és ereje. 1914 december közepétől, az orosz támadások átmeneti szüneteltetésétől, az osztrák—magyar csapatok arcvonala a nyugat-lengyelországi Nida folyótól Bukovináig egy észak—dél—keleti irányú félkörívet írt le, amelyben a csapatok elhelyezkedése az alábbi volt:

A Nida folyó menti arcvonalszakaszt az 1. hadsereg tartotta Dankl tábornok parancsnoksága alatt,¹⁷ ettől délre a 4. hadsereg (József Ferdinánd főherceg) állott a Dunajec folyó—Gorlice—Gladyszow szakaszon,¹⁸ a Jaslo—Krosno—Sanok—Lisko vonalakkal szemben, az ún. duklai horpadásban az Uzsoki hágióg a 9 hadosztálynyi 3. (Boroevic) hadsereg, (szemben vele a 8. orosz hadsereg kb. 13 hadosztály) s ettől keletre Uzsoktól Bukovina határáig 4 és fél osztrák—magyar hadosztálynyi erő, több harci csoportban.¹⁹ Északról az osztrák—magyar arcvonalhoz csatlakozott Tomaszov és a Felső-Nida vonalán Woysch német vezérezredes hadserege, alárendeltségében a 2. osztrák—magyar hadsereggel,²⁰ még északabbra Mackensen német vezérezredes 9. hadserege.²¹ A kettő közötti Lubich—Tomaszov szakaszt (kb. 30 km) német várőrségi csapatok és lovaság biztosították.

Mindezt mérlegelve, az AOK az említett félkörív középső részének a Kárpátokból kiinduló, erdős-hegyes terepen végrehajtandó támadó hadművelete megtervezésére adott parancsot. A hadművelet első szakaszában a főcsapást végrehajtó 3. (Boroevic) hadseregnek kellett Lisko—Sanok térségében megnyitni az utat Przemysl felé. A második szakaszt a körülzárt erőd felmentése képezte volna. A hadművelet harmadik szakaszában, a kísérítő csapásokat végrehajtó erőkkel együtt, valamint a közben Nyugat-Lengyelországból, vagy Kelet-Poroszországból támadó német hadsereggel az orosz délnyugati front kettős átkarolása, zómének bekerítése és megsemmisítése volt a hadművelati cél. Utóbbi elérésére az AOK számításaiban hadászati jelentőséggel bírt.

A tervezés munkáját beárnyékolta Conrad és munkatársai nagyfokú voluntarizmusa: a térképasztalon állományukban feltöltött, a szükséges kiképzést megkapott, erkölcsileg-politikailag intakt, fegyverrel és lőszerrel kellőképpen ellátott csapatok zászlócskái mozogtak. A meteorológiai és terevizonyok a feladatok meghatározásánál különösebb figyelmet nem kaptak, legfeljebb annak megállapítása hangzott el, hogy a feladat ugyan nehéz, de nem megoldhatatlan. A szemben álló ellenséges erőről alkotott kép, bár a felderítés kellő anyagot szállított, felületes és megalapozatlanul optimista volt. Bizonyítéka ennek, hogy a főcsapást végrehajtani hivatott, az orosz hadsereg csapásaitól eddig legtöbbet szenvedett 3. hadsereg várható teljesítményével kapcsolatban semmiféle aggály nem merült fel.

A 3. hadseregre osztott feladat kettős megfontolásból adódott. E hadsereg arcvonala volt a legkritikusabb, mivel a duklai horpadás Magyarország kapuját

17 8 és fél hadosztálynyi erő, vele szemben kb. 9 orosz hadosztály. (Itt és a továbbiakban is a helységneveket az osztrák—magyar hadvezetőség és a korabeli sajtó által használt alakban adjuk.)

18 13 osztrák—magyar és a német 47. tartalékhadosztály, vele szemben 11 orosz hadosztály.

19 Az Erdős-Kárpátokkal szemben nem volt kiépített orosz arcvonal, a mintegy 7–8 hadosztálynyi orosz erő szétszórva fontos utak, átkelők, városok mentén; ebből Przemysl körül 3 hadosztály helyezkedett el.

20 9 német hadosztály + 7 osztrák—magyar hadosztály. A 2. osztrák—magyar hadsereget 1914 őszén a Kárpátokból vezényelték ide német Szilézia védelmére az „orosz gőzhenger” ellen. (Parancsnoka: Bóhm-Ermolli tábornok.) Orosz erők: kb. 17 hadosztály.

21 22 hadosztály 33 és fél orosz hadosztállyal szemben. Adatok: ÖULK, Beilage II. k. 4. sz. mell.

jelentette, másrészt a körülzárt Przemysl és közte légvonalban a legrövidebb távolság adódott. A Boroevicnek adott irányelvek nagyjából körvonalozták a főcsapás végrehajtásának módját. Ezek szerint a 3. hadsereg erős keleti szárnyal Lisko—Sanok irányban megnyitja az utat Przemysl felé. A hadsereg keleti szárnya — helyi túlerő létrehozására — megkapja a Nida folyó mentén (Nyugat-Lengyelország) álló 1. (Dankl) hadseregtől az V. hadtestet (33. közös és 37. honvédhadosztály), s alárendeltségébe kerül az Uzsoki hágtól a Csontos helységig visszaszorított ún. Uzsoki csoport azzal a feladattal, hogy a szoros visszafoglalásával a főcsapást jobb felől biztosítsa. A 3. hadsereg támadásának balról történő biztosítására a Dunajec folyó—Gorlice—Gladyszow vonalában álló 4. (József Ferdinánd) hadsereg hivatott. Az AOK egyben elrendelte a 3. hadsereg gondos felkészítését, majd közölte, hogy az áttörés után nyugati szárnya Rymanow, Krosno és Jaslo irányában zárkózzék fel a főcsapáshoz.²²

Boroevic ellenjavaslatait január 6-án tette meg. Az AOK magabiztossága nem tudta elragadni: mint frontparancsnok, csapatai állapotát, teljesítőképességét sokkal borúlátóbban ítélte meg. Bár a főcsapás irányával egyetértett, s annak sikerétől Przemysl felszabadítását remélte, a számításba vett erőket kevésnek tartotta (6 gyalogos és 1 lovashadosztály). Nyomasztó gondja volt továbbá az Uzsoki szoros, ahonnan a főcsapást mérő erők oldalba támadhatók voltak. Visszafoglalását szükségesnek tartotta, de a nagy támadó hadművelet januári megindítását kifogásolta. Pontos információkra támaszkodva javasolta a januári második felére jelzett orosz támadás bevárását és az ellentámadásból kibontakozó főcsapást, s egyben követelte a keleti szárny további erősítését, valamint az Uzsoki szoros visszafoglalását célzó akció mielőbbi megindítását.²³ Nemet mondásának élet ugyanakkor a keleti szárny egységes vezetés alá helyezését igyekezett tompítani.²⁴

Az AOK január 8-án Boroevic javaslatát elvetette²⁵ és a támadás időpontját január 20-a utánra kitzúzte. Közölte továbbá a keleti szárny újabb 3 gyaloghadosztállyal történő megerősítését január 12—17 között,²⁶ majd kilátásba helyezte még 3 gyalog- és 1 lovashadosztály odairányítását január 22-ig és elrendelte az Uzsoki szoros visszafoglalását a V. hadtesttel.

Január 10-én az AOK közölte Boroevic-csel a német déli hadsereg felállítását. A már említett 2 és fél német hadosztály és 1 lovashadosztály — osztrák—magyar alakulatokkal kiegészítve — Ökörmező, Polna és Munkács térségében január 22-ig eléri hadművelési készségét és a kísérítő csapás feladatát vállalja magára. Támadási iránya Dolna—Stryj—Synowodsko. Innen — a 3. hadsereg helyzetének alakulásától függően — Drohobycz—Boryslawon át annak harcába beavatkozik, vagy — amennyiben Boroevic Szambor—Przemysl térségét már elérte — Lydaczow, Zurawno és Martynowon át a visszavonuló ellenség oldalába és hátába nyomul. Ha nagyobb ellenséges erők jelennének meg Stanislaw—Nadworna—Kolomea térségében, a déli hadsereg ezek ellen fordul. Ez esetben a Pflanzler—Baltin-féle csoportot is alája rendelik,²⁷ azt az állományában

22 HL AOK Op. Nr. 5924. A parancs intézkedett a hadsereg hadrendjéről is: a keleti szárny a Krautwald-csoportból, a XVIII. és az V. hadtestből tevődött össze, míg a nyugati szárnyat a X., VII. és III. hadtest alkotta.

23 HL 3. AOK Op. Nr. 2770. Boroevic közölte, hogy január 23-ig a beérkező pótlásokkal a hadsereg harcállománya mindössze 110 000 puska, 8000 lovas és 2800 „ló nélküli lovas” lesz.

24 XVIII., V. hadtest és 8. lov. ho. „Puhallo tábornaszernagy-csoportba” való összefogása. HL 3. AK. Op. Nr. 2713. (Az V. hadt-be tartozó 33. gy. ho-t Lupkov térségébe irányították, mint hadseregtartalékot.)

25 HL AOK Op. Nr. 6081.

26 A XIX. hadtestről volt szó (27. és 7. gyaloghadosztály) és a 40. honvéd hadosztályról.

27 HL AOK Op. Nr. 6158. A későbbiek folyamán viták tárgyát képezte a déli német hadsereg bevetési helye. Számosan úgy ítélték meg, hogy a keleti szárnyhoz közvetlenül kapcsolódva, tehát az Uzsoki szorostól nyugatra, a hadsereg nem ragadt volna a Kárpátokban és kedvezően befolyásolta volna az események alakulását. Vö. A Világháború, Bp. 1928. VIII. k. 79. o.

meglehetősen gyenge erőt is, amely az Erdős-Kárpátokból kiindulva Bukovinában és Kelet-Galíciában mérné a második kisegítő csapatát.

Amikor Borojević január 12-én az AOK-nak megküldte hadserege támadási tervét, a déli hadsereg kisegítő csapatát nem kalkulálta be. Tervében a keleti szárnyat ketté bontotta: Puhallo tábornoszernagy csoportja a támadás első fázisát hajtotta volna végre Ustrzyki D, térsége ellen, ahol a felderítés adatai szerint gyenge orosz erők álltak. Visszavonulásuk magával rántotta volna a Krautwald altábornagy csoportja előtt álló ellenséget, így annak előnyomulása Baligrodon és Kulaszén át Sanok—Liszko felé jelentősen megkönnyebbedett volna. A második fázisban a hadsereg nyugati szárnya (József főherceg és Colerus gyalogsági tábornok csoportja) az előbbiekhöz zárkózott volna fel.²⁸

A déli német hadsereg megjelenése Borojević hadseregére azzal a következménnyel is járt, hogy hegyi kiképzéssel rendelkező 7. hadosztályát, amelyet a Puhallo- és Krautwald-csoport mögött hadseregtartalékként helyezett el, az immár Szurmay néven működő uzsoki csoportnak kellett leadnia, hogy vállalkozása a szoros ellen sikeres legyen. A déli német hadsereg Kárpátokból való kitörése ugyanis éppúgy a szoros birtoklásának volt függvénye, mint a főcsapásé (az alárendelés január 18-án történt meg.) Az Uzsoki szoros elleni roham sikere érdekében Linsingen vállalta, hogy bal szárnya szintén támadó jellegű vállalkozást hajt végre.²⁹

Az AOK emellett nagy súlyt helyezett a támadó arcvonal szélső jobb szárnyán elhelyezkedő Pflanzler—Baltin-seregcsoport kisegítő csapatára. Első lépésként ennek bal szárnya Nadworna térségének elfoglalását, jobb szárnya az ellenség Kirlibaba—Jacobeny-n át irányuló betörésének elhárítását kapta. Ezt követően a seregcsoport csatlakozott volna az általános offenzívához, úgy, hogy az Erdős-Kárpátokon áttörve és északi irányban előnyomulva szétrombolja a Stryjbe és Lembergbe keletről és északról vezető vasútvonalakat. Tisza István magyar miniszterelnök nyomására a seregcsoport feladatát kibővítették és állományát — főleg a Balkánról (XIII. hdt.: 36. gy. ho. és 42. honv. ho) — megerősítették.³⁰ A seregcsoport a Románia felőli biztosítás, nemkülönben a Bukovinába való behatolás feladatát is megkapta, hogy azzal Romániát a háborútól visszatartsa, illetve Bukovina visszafoglalásával fedezze a seregcsoport bal szárnyának északi csapatát. A csapaterősítések elhúzódnása azonban megghiúsította a 3. hadsereggel való egyidejű támadást, a seregcsoport a vázolt feladat megoldásához csak a hónap végén foghatott hozzá.

Január 22-én, amikor a Szurmay-csoport megkezdte vállalkozását az Uzsoki szoros ellen, az AOK kiadta a támadás általános parancsát, amely valamennyi, az orosz fronton harcoló osztrák—magyar magasabbegység feladatát rögzítette és az offenzíva időpontját január 23-ban jelölte meg.³¹

A parancs ezután külön részletezte a 4. hadsereg (!) feladatait, amelynek lényege az volt, hogy annak támadással el kell érnie az orosz csapatok elvonását a Nida folyó mentén álló 1. osztrák—magyar hadsereg elöl, s ezáltal lehetőséget biztosítani az 1. hadsereg és a német Woyrsch-féle csoport keleti irányú előnyomulására. Úgy tűnik, mintha a kárpáti offenzívát elindító parancs megszületésekor az AOK figyelme már nem is az offenzívát követte volna, hanem az 1. hadsereg által végrehajtható átkarolás délibábját kergette. Ezt látszik alátámasztani a keleti német erők főparancsnokához eljuttatott kérés is a német támadások felújításáról, hogy — úgymond — azok akadályozzák meg az ellen-

28 HL 3. AK. Op. Nr. 2832.

29 Borojević és Linsingen január 20-án Sátoraljajújhelyen tartott megbeszélésének határozata.

30 Eredetileg csak a 6. gy. ho., az 5. honv. lov. ho. és a 10. lov. ho. volt tervbe véve erősítésül.

31 HL AOK Op. Nr. 6517.

seget a *Pilica folyótól délre* illetve a Kárpátokba való csapateltolásban.³² Az említett parancs további részében a 2. osztrák—magyar hadseregnek is támadó feladatot adott Nowe Miasto—Drzewicza irányában, hogy a visszavonuló ellen-seget üldözve érlelje a harapófogó északi szárnyának bezárását.³³

Január 23-án az AOK asztalán a háborút keleten véglegesen eldöntő hadászati-hadműveleti elgondolás feküdt: a Kárpátokból kiinduló északi irányú fő-csapás, az Erdős-Kárpátokon át kísérő két kiegészítő csapással Przemysl felszabadításáért s az orosz erők délről történő átkarolásáért, majd az 1. és 2. osztrák—magyar hadsereg keleti előnyomulása — amelynek részletei egyelőre nem kerültek kidolgozásra —, az északról való átkarolás az ellenség zömének bekerítéséért és megsemmisítéséért. A hadászati-hadműveletek sikerének egyik feltétele Przemysl kitartása volt, amely az AOK-t ez idő tájt különösebben nem foglalkoztatta, mivel a vár parancsnokának jelentése szerint március elejéig a készletek elegendők voltak, s az AOK 1915 február hónapjára nemcsak az erőd felszabadítását, hanem a háború eldöntését is biztosra vette.

* *Laljegyzet:*

Erőviszonyok*

A hadászati hadműveleti terv véglegesítésekor az AOK az alábbi hadrendet alakította ki:

Csapásmérő erők:

I. Főcsapás irányában: 3. *hadsereg* (Borojević gyalogsági tábornok) a Glady-szew—Duklai szoros—Uzsoki hágó közti arcvonalon, az ún. duklai horpadásban

1. Nyugati szárny:³⁴ III. hdt., VII. hdt.

2. Keleti szárny:³⁵ X. hdt. (Krautwald-csoport) XVIII. hdt. V. hdt., XIX. hdt. (Puhallo-csoport) Szurmay-csoport

Összesen: 174 zlj., 90¹/₂ lovasszázad, 151 üteg, 130 709 puska, 8716 lovas, 742 löveg.

II. Kiegészítő csapások irányában:

1. *Déli német hadsereg*³⁶ (Linsingen vezérezredes) (Vezérszállás—Volóc—Ökörmező—Szinevár közti vonalon az Erdős-Kárpátokban)
K. u. K. Hofmann-csoport, XXIV. német tartalék hdt.

Összesen: 81 zlj., 47 lov. szd., 67 üteg, 48 565 puska, 4854 lovas, 325 löveg.

2. Pflanzler-Baltin seregtest: (Pflanzler-Baltin lovassági tábornok) 6. gy. ho.; 54. gy. ho.; Schreiter-csoport: 123. Lst. ddr., Békési-csoport; XIII. hadt. (szállítás alatt a szerb arcvonalról) 36. gy. ho., 42. honv. ho. (Rehman gyalogsági tábornok)

Összesen: 72¹/₂ zlj., 23¹/₂ lov. szd., 44 üteg, 52 259 puska, 2051 lovas, 191 löveg.

32 ÖULK II. k. 112. o.

33 Uo.

34 III. hdt. (Colerus gy. tbk.): 28. gy. ho., 22. löv. ho., 4. lov. ho., VII. hdt. (József főherceg lov. tbk.): 17. gy. ho., 20. honv. ho., 1. lov. ho.

35 X. hdt. (Krautwald altbgy.): 2. gy. ho., 24. gy. ho., 34. gy. ho., 43. löv. ho., Puhallo-csop.: XVIII. hdt. (Tschurtschenthaler altbgy.): 44. löv. ho., V. hdt. (Puhallo tbszgy.): 33. gy. ho., 37. honv. ho., XIX. hadt. (Trollmann altbgy.): 29. gy. ho., Szurmay-csop. (Szurmay altbgy.): 7. gy. ho., 40. honv. ho., 75. honv. ddr., 128. honv. népf. ddr., 8. lov. ho., 1. honv. huszár népf. ddr.

36 K. u. k. Hofmann-csop. (Hofmann altbgy.): 5. gy. ho., német 1. gy. ho., 131. gy. ddr., XXIV. német tartalék hdt. (Gerok gy. tbk.): 19. gy. ho., német 48. tart. ho., 10. lov. ho., 5. német lov. ho., német 3. gárda gy. ho. (utóbbi pk-nak közvetlenül alárendelve)

III. Várórségek:

1. *Przemysl*: 23. honv. ho., 85. löv. ddr., 93. Lst. ddr., 97. honv. népf. ddr., 108. Lst. ddr., 111. Lst. ddr.

Összesen: 42 zlj., 6 lov. szd. (800 lovas), 18 üteg (108 löveg), 8 vartüzér zlj., 50 000 puska.

2. *Krakkó*: 20 zlj., 7 üteg (42 löveg), 9,5 vartüzér zlj. 13 950 puska.

IV. Egyéb erők:

A) *Woyrsch-féle hadsereg*³⁷ (*Woyrsch* német vezérezredes) a) 2. osztrák–magyar hds. (Béhm-Ermolli lovassági tábornok), (Gallwitz-hdt., IV. hdt., XII. hdt.) b) *Woyrsch-seregtest* (*Woyrsch* vezérezredes)

Összesen: 113,5 zlj., 81 lov. szd. (9606 lovas), 91 üteg (486 löveg), 83 045 puska.

B) 1. *hadsereg*³⁸ (*Dankl* lovassági tábornok) (II. hdt., I. hdt., Martiny-csoport)

Összesen: 86 zlj., 41 lov. szd. (4256 lovas), 64 üteg (323 löveg), 68 003 puska.

C) 4. *hadsereg*³⁹ (*József Ferdinánd* főherceg gyalogsági tábornok) (XVII. hdt., XIV. hdt., XI. hdt., Arz-csoport: VI. hdt., Bartheldy-csoport, IX. hdt.)

Összesen: 168 zlj., 1 kerékpáros zlj., 72 lov. szd. (6513 lovas), 160 üteg (798 löveg), 106 713 puska.

Az orosz fronton álló K. u. K.-erők (benne német csapatok): 757 zlj., 1 kerékpáros zlj., 361 lovas század⁴⁰ (37 246 lovas), 17½ vartüzér zlj., 553 244 puska, 3015 löveg⁴¹ *tenek ki*.

Az első pillanatban feltűnik a főcsapást hordozó 3. hadsereg erőinek elégtelensége. Az ún. keleti szárny XVIII. hadteste egyetlen lövészadosztályból, az osztrák 44. Landwehr-hadosztályból állott 13 zlj.-al, 3 lov. szd.-dal, 11 üteggel, 8763 puskával, 264 lovassal és 52 löveggel, IX. hadteste (33 gy. ho. és 37 honv. ho.) 22 zlj.-t, 4 lov. szd.-t, 19,5 üteget, 17 633 puskát, 438 lovast, és 112 löveget jelentett. A hadsereg tartaléka, a XIX. hdt., 14 zlj., 4 lov. szd., 11 üteg, 10 940 puska, 486 lovas és 44 löveg erőt képviselt. Valamivel jobb volt a helyzet a Szurmay-csoportnál: (7. gy. ho., 40. honv. ho., 75. honv. ddr., 128. honv. népf. ddr., 8. lov. ho., 1. honv. népf. huszárd. ddr.) 38 zlj., 26 lov. szd., 33,5 üteg, 30 985 puska, 2463 lovas, 133 löveg volt az állomány. Bár nehéz feladat előtt állt, figyelembe véve a déli német hadsereg megígért segítségét, nem tűnik indokoltnak a Puhallo-csoporttal majdnem azonos tűzereje. A Krautwald-csoport (X. hdt.: 2. gy. ho., 24. gy. ho., 34. gy. ho. és 43. löv. ho.) 41,5 zászlóalj⁴² tett ki, és 12 lov. szd.-dal, 26 üteggel, 31 337 puskával, 1007 lovassal és 146 löveggel rendelkezett. A Puhallo- és Krautwald-csoport ereje (leszámítva a Szurmay-csoportot) a hadsereg nyugati szárnyához képest indokolatlanul gyengének tűnik, sőt a Puhallo- és Krautwald-csoport közötti aránytalanság is szembeszökő (35:41,5 zlj.). Az AOK később sem tudott, ill. akart magyarázatot adni arra, hogy mi indokolta a 4. hadsereg 168 zászlóalj⁴³, és egyéb erejét a **háború sorsát eldönteni** hivatott Boroevic-hadsereg 174 zászlóaljával szemben? Egyáltalán: milyen okok

37 2. osztrák–magyar hds.: Gallwitz hdt.: 35 gy. ho., 27. gy. ho., IV. hdt. (Tersztyánszky lov. tbk.): 31. gy. ho., 32. gy. ho., XII. hdt. (Kövess gy. tbk.): 16. gy. ho., német 35. tart. ho.; hds. pk-nak alárendelve: 3. lov. ho., 7. lov. ho., 8. lov. ho., Woyrsch-seregcsoop.: 3., 4. német gy. ho.-k, Bredow gy. ho. (német).

38 1. hds.: II. hdt. (Kirbach altbgy.): 25. gy. ho., 4. gy. ho., I. hdt. (K. Kirchbach lov. tbk.): 5. gy. ho., 46. löv. ho., Martiny-csoop. (Martiny altbgy.): 14. gy. ho., 106. Lst. ddr., 2. lov. ho.

39 4. hds.: XVII. hdt. (Kritek gy. tbk.): 121. gy. ddr., 41. löv., ho., XIV. hdt. (Roth altbgy.): 3. gy. ho., 8. gy. ho., német 47. tart. ho., 3 zászlóaljból álló népf. csop. XI. hdt. (Ljubicić altbgy.): 11. gy. ho., 15. gy. ho., 30. gy. ho., 6. lov. ho. és Véver alez. különítménye, Arz csop.: VI. hdt. (Arz altbgy.): 39. gy. ho., 12. gy. ho., 45. löv. ho., Bartheldy-csoop.: 38. honv. ho., honv. kombinált ho., IX. hdt. (Kraliček altbgy.): 10. gy. ho., 13. löv. ho., 26. löv. ho., 11. honv. lov. ho., 5. lov. ddr.; hadseregek között: 88. gy. e., 5. táb. ágyúszred, lengyel légió (Pilsudski ezr.); a hadrendi elosztás: ÖULK II. k. 114–121. o.

vezették az AOK-t, hogy a döntést hordozó 3. hadsereg 151 ütegben 742 löveggel rendelkezett a 4. hadsereg 160 ütegbe szervezett 798 löveggel szemben. Az AOK később arra sem adott választ, hogy a nehéz, erdős-hegyes terepen megvívandó harcokhoz miért nem a hegyi felszerelést és kiképzést kapott 4. hadseregbeli hadosztályokat vonultatta fel.⁴⁰ Vajon mi indította az AOK-t arra, hogy a 3. hadsereg nyugati szárnyán levő III. hadtest⁴¹ is csak később kapjon szerepet?

Éppen Boroevícnak az AOK-hoz küldött előterjesztései tükrözik, hogy a csapatvezetés szót emelt az erőelosztás, nem különben a siralmas létszámviszonyok miatt. Boroevíc egyik előterjesztésében hadseregének 130 000 puskára való feltöltését csak január végére tartotta lehetségesnek. A 3. hadseregbe besorolt hadosztályok puskalétszáma végül is elérte a 130 000 főt, ami azt jelentette, hogy a hadosztályok a kötelezően előírt 12 000—15 000 puska létszám felével, tehát egy hadilétszámra emelt ezred erejével rendelkeztek, sőt nem egy volt közülük, amely 2 vagy 3 hadilétszámú zászlóalj erejét mondhatta magáénak. Mindez arra utalt, hogy a háború első öt hónapjában elszenvedett 1,25 milliós veszteséget a kárpáti téli hadjáratig pótolni nem tudták és a háború sorsát eldöntőnek tekintett hadműveletet az 1914 augusztusában frontra küldött állomány felével akarták megvívni.⁴²

Kétségtelen: a hadvezetőség mindent elkövetett a létszámhiány pótlására. Már a mozgósításkor behívták az 1914-es, október—november hónapban az 1915-ös rekruaévfolyamot és gyorsított eljárással megtörtént az idősebb évfolyamok felülvizsgálata (szupermustrálása), továbbá megkezdődött a felgyógyult sebesültek, betegek nagy tömegének frontra indítása. Kb. 1 millióra volt tehető a hátszországban betegség alatt állók száma, de ezekből 1915 januárjában csak 126 000 érkezett ki a frontra,⁴³ a többi egyelőre a VI. menetzászlóaljakra való besorolását várta. A késedelmes kiszállítás részben a kiképzés elhúzódására, részben az anyagi-technikai ellátottság siralmas voltára volt visszavezethető. A front-hadsereg 1914 augusztusában mintegy 2,5 millió puskával jelent meg a harcmezőkön, amelyből az AOK megállapítása szerint 1914 őszenek harcaiban kb. 1 millió darab elveszett, illetve az ellenség kezébe jutott (jó részüket a pánikba esett katonák eldobálták). Így a harcoló hadsereg állandó puska hiánnyal küszködött, s a tartalékosok, rekruták kiképzése a hátszországban bottal folyt. A fronton elesettek és sebesültek összeszedett fegyvereiért az AOK magas prémiumot fizetett. Mindez azonban alig változtatott azon a tényen, hogy a puska hiány fronton-hátszországban krónikus maradt s pl. a frontra kiérkező gyalogság hátszorgi kiképzése alatt többnyire nem jutott lövéshez.

A meglevő puskaállomány 7 típusból tevődött össze, legkorszerűbbnek az M 95-ös puska volt mondható. Még nehezebb feladat volt a hétféle puska lőszer-szükségletének kielégítése.⁴⁴

Beható vizsgálatok mégis azt mutatták, hogy a gyalogság szörnyű veszteségei nem kizárólag a puska- és lőszerellátás anarchiájára voltak visszavezethetők. 1914 őszenek keserves tapasztalatai elsősorban a tüzérségi támogatás hiányát mutatták: a csapatok tüzérségi tűztámogatása a gyenge, elavult tábori tüzérséggel alig volt megoldható. A tábori tüzérség közép- és nagykaliberű lövegei

40 József Ferdinánd főherceg pl. egyszerűen nem volt hajlandó kiadni kezéből a XIV. (Innsbruck) hadtestet.

41 A grazi hadtest.

42 1914 veszteségeire és a front-hadsereg 1915 elejei létszámviszonyaira ld. ÖULK II. k. Beilage 1. Tabelle 1-4.

43 Az ún. V. menetzászlóaljjakkal (Marschbataillon).

44 HL AOK Op. Nr. 5643 és AOK Op. Nr. 6355.

45 HL AOK Op. Nr. 9207.

— beleértve a hegyi ágyúkat, tábori tarackokat és a 125 cm-es tarackokat — előregedett konstrukciójukkal, állandó lőszerhiányukkal, vontatásuk megoldatlanságával a gyalogsági harcok támogatását megoldani nem tudták. Az AOK — jobb híján — már 1914 kora őszén a frontra irányította a 24 cm-es és 30,5 centiméteres nehézmozsarakat, amelyeknek az ellenségre gyakorolt pszichikai hatása ugyan jelentős volt, de az orosz tábori tüzérség fölényének leküzdése nem sikerült. A kárpáti téli hadjáratra való felkészüléskor az AOK még csak mérlegelte új ütegek felállítását olyan új lövegekkel (könnyű tábori ágyú, 10 cm-es ágyú, hegyi ágyú, modern tarack), amelyek egyelőre csak a gyárak tervező asztalán léteztek.⁴⁵ Mivel az AOK 1915 első negyedére a háborút már eldöntöttnek vélte, az 1915 februárjában életbe lépő új lövegprogramot, valamint a tüzérség ezzel kapcsolatos átszervezését inkább elméleti kérdésnek tekintette, s minden erejét a meglévő állomány lehető legjobb felhasználására összpontosította. Az akarat természetesen megbukott azon a könyörtelen tényen, hogy a lőszer adagolni, vagy a tüzérséget egyszerűen mellőzni kellett — lőszerhiány miatt. A téli hadjárat alatt pedig mindennapos jelenséggé vált, hogy az út- és időjárási viszonyok miatt mozgásképtelen löveganyag bevetésére alig volt mód. A háború sorsát eldönteni hivatott nagy offenzívát olyan időszakban erőszakolták, amikor a hadsereg létfontosságú fegyverneme, a tüzérség, addigi történelmének legsúlyosabb válságát élte át.

A „legdicsőbb fegyvernem”, a lovasság, már 1914 őszének nagy csatáiban gyakorlatilag felmorzsolódott. A bravúros lovas „attaque” harcmod helyébe a karabélyokkal vívandó gyalogsági tűzharc, illetve roham lépett, amely egyben a lovasszázadokat is lövészalakulatokká formálta át. 1914/15 fordulóján e nagy átalakulás még csak a kezdet-kezdetén állott, amelynek százalmas következményei gyakran komikus formát öltöttek: a lóról szállt lovasság szuronnal el nem látott karabélyára sarkantyúját tűzte, s így vívta meg reménytelen közelharcát a kiépített állásokban védekező ellenséggel.⁴⁶

Az anyagi-technikai elmaradottság, az ellátási nehézségek sokszorozódása kihatott a katona személyes tárgyaira, ellátottságára. A harctéri viszonyokra abszolút alkalmatlan csukaszürke ruházat felváltása tábori szürkével 1914/15 fordulóján kezdődött, s a hátszági ipar nem volt felkészülve rá: amellet, hogy a lerongyolódott ruházat pótlását sem tudta biztosítani, az új gyártásának is szinten leküzdhetetlen akadályai mutatkoztak. Ugyanekkor a nagy kereslet szükségyszerűen rontotta a minőséget, ami a hadseregszállítók féktelen profitéhsége miatt az elviselhetetlenségig fokozódott.⁴⁷ A hadsereg ruházata 1915 elején igen tarka képet mutatott: a csukaszürkétől a tábori szürkén át a civil ruháig minden előfordult (Pflanzer-Baltin népfelkelőinek egy része civil ruhában, karszalaggal várta a támadási parancsot a Máramarosi havasokban). A korán fellépő nyersanyaghiány miatt csalánból és egyéb pótanyagokból gyártott ruházat nem védte a katonát a kemény télben, s a papírtalpú bakancsal együtt (amely a mesés profittal gazdagodó gyárosok lelkén száradt) sok tízezer katona fagyhalálának vagy sérülésének lett előidézője. Ha mindennél figyelembe vesszük, hogy az erdős, hegyes terep megkívánta hegmászó bakancsok a Kárpátokban harcoló csapatoknál jórészt hiányoztak (nem úgy a 4. hadseregnél), megérthető az a sok szenvedés, amely a katonáknak a téli hadjárat során osztályrészül jutott. A szenvedések tetéződtek az utánpótlás és egyéb szolgálat szervezetlensége miatt: a vonatoszlopok járműveinek alig használhatósága a hegyi terepen, vagy vonóerőhiánya napokig ellátatlanul hagyta a harcolókat, amellet, hogy az

46 Vö. ÖULK II. k. 19. o.

47 Vö. ÖULK II. k. 14. o.

egészségügyi szolgálatot is (sebesültek, betegek elszállítása) leküzdhetetlen feladatok elé állította.

A fent említett nehézségek, párosulva az elszenvedett vereségek és szörnyű vérvesztések pszichikai hatásával, már 1914 őszén kiváltották a háborúba való belefáradás érzését, különösen a soknemzetiségű hadsereg szláv és román elemeinél. A háború befejezésének reményei egyelőre a távoli jövő kódéba veszttek, az embereken 1914/15 fordulójára apátia lett úrrá. Voltak azonban olyan csapatok, amelyeknél a háború gyűlölete nyílt lázadásokban, az ellenséghez való átszökésben, másoknál a front mögötti és hátországi lógásokban vagy éppen az öncsonkítás legváltozatosabb formáiban nyilvánult meg.⁴⁸ E jelenségek kiváltásában kétségkívül szerepet játszott az orosz hadvezetőség ügyes propagandája, méginkább azonban a hátországból fellépő nyomor és hátországi terror csakúgy, mint a hivatásos tisztikar sokszor embertelen magatartása a legénységgel szemben. 1914 októberétől ismétlődő lázadások, parancsmegtagadások fordultak elő, amelyeket biztonsági (kordon-) alakulatokkal fékeztek meg. Így pl. a cseh többségű 35. gyalogezrednél és a 30. lövészezrednél; a szerb, isztiai, szlovén, olasz, galíciai, lengyel-rutén, erdélyi román többségű alakulatok megbízhatósága állandóan kérdéses volt, s harcbavetésük mindenkor a vállalkozás kudarcának lehetőségét hordozta.⁴⁹ A csapatok használhatósága mindezekelőtt a védelmi harcban volt kétséges: amellett, hogy ilyen jellegű kiképzést alig kaptak, az állásokban megmerevedő védelmi harc szinte kínálta az ellenséghez való átfutást, vagy éppen az állások pánikszerű elhagyását. Ez a körülmény is nagy szerepet játszott abban, hogy a hadvezetőség a támadást erőszakolta, nemcsak a mozgóháború újrafelvételének, az ellenség számbeli fölénye kiegyenlítésének, hanem a hadsereg összetartozásának eszközét is benne látta.

A kárpáti téli támadó hadműveletet így a hadászati, hadműveleti célok mellett katonapolitikai-politikai kényszerűségnek is motiválták. A nagy feladat megoldása pedig egy olyan hadseregre hárult, amely 1914/15 fordulójára — az AOK józanabb vezetőinek megítélése szerint is — „majdnem salakká kiegészített” és „militarista seregé” alakult át.

*

Az osztrák—magyar—német felderítés az orosz csapatok hozzávetőleges erejét és elhelyezkedését január közepéig feltárta, de az orosz vonalak mögött történetekbe nem nyert bepillantást. Tisztázódott, hogy a fő- és kisegítő csapások irányában összefüggő orosz arcvonal csak a Gorlice—Baligorod szakaszon van, ahol nyugatról-keletre a 8. (Bruszilov) hadsereg XXIV,⁵⁰ XII,⁵¹ és VIII,⁵² hadteste helyezkedik el, míg attól keletre a román határig mintegy 4—5 hadosztálynyi erő, szétszórva, ún. megerősített körleteket véd.⁵³ Ez utóbbi a 11. orosz hadsereghez tartozott, amelyet Bruszilovnak alárendeltek. A 11. hadsereg többi hadosztálya⁵⁴ Przemyslt tartotta körülzárva. A délnyugati arcvonal főparancs-

*mint
keltak,*

*mintegy
1600 és
2-3 ezer
leo.*

48 ÖULK II. k. 27–30. o., HL AOK Op. Nr. 6129 tartalmazza az erre vonatkozó jelentéseket.

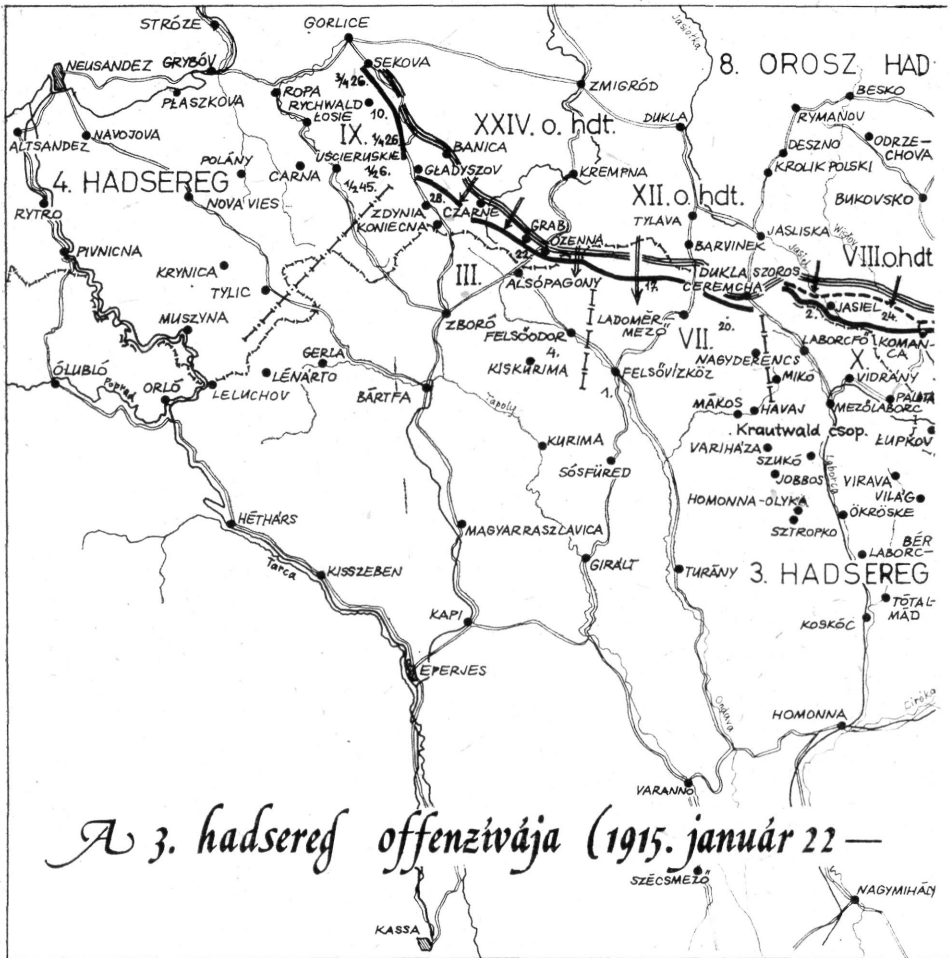
49 HL AOK Op. Nr. 6063. A csapatok körében uralkodó teljes apátia illetve konkrét lázadások, ellenséghez való átszökések, az egyes nemzetiségek megbízhatatlanságának érzékletes leírása. HL. AOK Op. Nr. 6465. IX. hdt.: IR 36, IR 98 cseh többségű legénységének zendülései, 13. ID: 14 IR-jének pánszláv fertőzöttsége, IR 95, IR 58 tömeges dezertálása, XI. hdt.: szerb nemzetiségű legénység megbízhatatlansága, 8. ID olasz katonáinak parancsmegtagadásai jelzik a hadsereg morális állapotát.

50 49. gy. ho., 48. gy. ho.

51 12. szibériai gy. ho., 12. gy. ho., 19. gy. ho., 3. löv. ddr., 4. löv. ddr.

52 15. gy. ho., 13. gy. ho., 69. gy. ho. kb. 3/4 része, 11. lov. ho., 3. kaukázusi kozák ho., 14. gy. ho., 58. gy. ho., 60. gy. ho.

53 34. gy. ho., 65. gy. ho., 12. lov. ho. és 2. komb. kozák ho.

noka, Ivanov tábornok, január 20-án adta ki parancsát Bruszilov tábornoknak az Eperjes—Kassa—Csap irányú főcsapás végső felkészítésére, amelynek végrehajtását a 8. hadsereg, kiegészítő csapását pedig a 11. hadsereg említett hadosztályai végezték volna el az Erdős-Kárpátok ellen. A siker érdekében a lengyel fronton levő összes hegyi üteget a 8. hadsereghez irányították. Bruszilov az adott lehetőségeken belül felkészítette csapatait.

Az első kárpáti offenzíva kudarca (1915. január 23—február 25.)

Mint arról már említés történt, az offenzíva megindítását az AOK 1915. január 13-án kiadott parancsa január 23-ára rendelte el.⁵⁴ Január 14-én az AOK újabb parancsban utasította a 3. hadsereget,⁵⁵ hogy amennyiben a támadás meg-

⁵⁴ 81. gy. ho., 1/3 69. gy. ho., 82. gy. ho. és 9. lov. ho. Mindezekre nézve ld.: A Világháború, VIII. k. 76. o.

⁵⁵ HL AOK Op. Nr. 6270. Egyes alakulatok az előretörést már 21-éről 23-ára virradó éjjel megkezdték. A közölt térkép a január 26-i állapotot rögzíti. Bruszilov 27-én kezdte meg az ellentámadást.

⁵⁶ HL AOK Op. Nr. 6267. Megjegyzendő, hogy a parancs hadműveleti száma adminisztrációs okokból alacsonyabb, mint a támadást elrendelő parancsáé.

kezdése előtt a 4. osztrák—magyar hadsereget a 3. orosz hadsereg részéről támadás érné, azonnal avatkozzék be és keletről kapja oldalba a Krakó felé törő oroszokat.

Erre azonban nem került sor. A 3. hadseregnek az egyes harccsoportokhoz kiadott parancsa szerint⁵⁷ — az AOK irányelveknek megfelelően — a Szurmaj-csoport már január 22-én megkezdte támadását az Uzsoki szoros ellen. Az arc-támadást elkerülendő, iránya kelet—délkeleti volt, s különösebb orosz ellenállásba egyelőre nem ütközött. A támadási ütemterv szerint január 26-ig a csoportoknak el kellett érnie a Wysocko nz.—Borynia magaslatok vonalat, hogy ezáltal elősegítse a tőle balra levő Puhallo csoport Ustrzyki-D. irányú csapását, illetve a német déli hadseregnek az Erdős-Kárpátokból való kijutását. A csoport támadása a kezdeti lendület után lefékeződött: a hegyekben dühöngő hóvihár a mozgást szinte lehetetlenné tette, a csapatok menetteljesítménye nem érte el a napi 3—4 km-t, miközben emberek ezrei részint fagyás, sérülés, s egyéb betegség, részint a teljes kimerülés, és az utánpótlás szervezetlen-

57 HL 3. AK. Op. Nr. 2870.

sége, csődje miatt. Szurmay január 25-én kénytelen volt pihenőt elrendelni több nap óta szabadban éjjelezett s meleg ételt nem kapott csapatainak, a korábbi harcokból megmaradt fedezékekben. A katonák a támadás megindítása óta először jutottak fedél alá.

A támadás folytatására mind Boroević, mind az AOK megítélése szerint égetően szükség volt. Ezt elősegítendő, Boroević javasolta, hogy a Viharos és Havasköz helységek között felvonult és a déli német hadsereghez tartozó 3. német gárdahadosztály Szurmay jobbszárnyán Turka iránnyal, s ne az eredetileg tervezett Libuchora—Tucholka irányában mérjen csapást. Ez utóbbira elegendőnek tartotta Szurmay kikülönített 75. dandárját azzal a részfeladattal, hogy innen nyugtalanítsa a Vereckei szorosban álló gyenge orosz erőket. Az AOK mindehhez hozzájárult s ezt követően Szurmay folytatta csoportjának támadását.

Az új roham még nagyobb nehézségeket hozott: az utakat jégpáncél borította, vagy olyan — méteres vastagságú — hótömeg, hogy a gyalogság mozgása is megállt, illetve tovább haladásra csak a hó ellapátolása után kerülhetett sor (arról nem is beszélve, hogy a tűzérés egyszerűen mozgásképtelenné vált). Mivel az orosz csapatok ekkor még csak provizórikus ellencsapásokra vállalkoztak, az osztrák—magyar csapatoknak sikerült elfoglalniok Siankit.

Az erősödő orosz ellenállás azonban minden további erőfeszítést megakadályozott, s a kimerült Szurmay-csoport a havas hegyoldalakon a kemény tél és az orosz tűzhatás csapásai alatt várta sorsa további alakulását.

A Szurmay-csoport támadását követő főcsapás első fázisát végrehajtó Puhallo-csoport január 23-án indult támadásra. Hadműveleti célját az AOK (és a 3. hds. pság) Ustrzyki—D térségének elfoglalásában jelölte meg, mint a hadászati-hadműveleti cél elérésének előfeltételét.⁵⁸ A parancs egyben hangsúlyozta, hogy a csoport keleti szárnyán levő 33. hadosztályból egy dandárnyi erőt kell ki különíteni a Szurmay-csoport mozgásának biztosítására. Puhallo tábornagy január 16-án adta parancsba az egyes csapattestek részfeladatait, illetve a feladatok megoldásához szükséges csapatmozgások végrehajtását.

A csapatoknak már a megindulási állásokba való felvonulásokkor embertelen nehézségeket kellett leküzdeniök. A menetelések igen sok nehézséggel jártak: a csapatok csak akkor tudtak előrejutni, ha az utakról a havat előzetesen ellapátolták. A lovasság, mihelyt az útról letért, hasig besüllyedt a hóba. A tűzérés lemaradt, s mindig csak éjjel, az utak teljes megtisztítása után tudott felzárkózni. Január 22-én a csapatok általában megindulási állásaikban voltak, de erejük egy része elveszett, teljesítőképességük lecsökkent a menetelések megpróbáltatásai nyomán.

A január 23-án tomboló hóviharban meginduló támadás ütemének fenntartása sehol sem sikerült: kikülönített alakulatok lapátolták a havat, s ahogy előre haladtak, a jeges úton csúszkálva, a hidegtől elgémberedve menetelt a gyalogság, és kapaszkodott fel a hegyekbe. Az időjárás pillanatnyi javulásával az ütem valamelyest javult, amit az is elősegített, hogy a szemben álló orosz erők ekkor még lovaskötélékekből álltak és kiépített védelmi állásokkal nem rendelkeztek. Az előretörő Puhallo-csoport és a megrekedt Szurmay-csoport között természetszerűleg rés keletkezett, ahová ellenséges csapatok betörhettek és Puhallo jobb oldalát veszélyeztették. Emiatt a Puhallo-csoport jobbszárnyát egy dandárral (66. sz.) megerősítették s biztosítva folytatta az előretörést. A csoport január 26-ig a Boberka—Lutowiska—Crewt helységek és a Solinka folyó által

határolt vonalat elérte, miközben a mellette haladó Krautwald-csoport 43. lövészhadosztálya Baligorod városát birtokba vette.

A hadműveleti terv előírásának megfelelően a Puhalltól nyugatra levő, a főcsapás második fázisát hordozó Krautwald-csoport csak akkor kezdhetette meg támadását, amikor Puhallo előtörésének hatása mutatkozni kezdett. Mivel 43. lövészhadosztálya Puhalloval együtt támadott, s jelentősen előbbre jutott. Krautwald másik három hadosztályával már január 24-én támadásba lendült. A nehéz terepviszonyok, s a szinte elviselhetetlen időjárás által erősen akadályozott támadás beleütközött az orosz fővédő vonalba, ahol a jól kiépített állásokban elhelyezett gyalogság s a mögötte igen hatásosan tüzelő tüzérség a támadást megállította. A csoport néhány kilométeres előnyomulás után elakadt, majd egyes részei az orosz ellenlökések nyomán visszaözönlöttek. A fedezék nélküli, napok óta csak hideg élelemre utalt, rendkívül kifáradt osztrák—magyar csapatoktól legfeljebb azt lehetett elvárni, hogy állásaikat megtartsák. A támadás folytatásáról szó sem lehetett, különösen azután, hogy Boroevic a hadseregtartalék 29. hadosztály itteni bevetéséhez sem járult hozzá, mivel azt a keleti szárny újbóli támadásának megindításakor akarta felhasználni. A csoport január 25-én — Boroevic hozzájárulásával — beszüntette támadását.

A hadászati-hadműveleti támadás főcsapása január 26-ig kifulladt, jöllehet a csapatok emberfeletti teljesítményt mutattak fel. Szurmay csoportja a borynai magaslatok előtt egyhelyben toporgott, illetve elhárító harcokba bonyolódott, Puhallo — jobb oldalát féltve Szurmay lemaradása miatt — mindkét itt levő hadosztályát leállította, így északi irányú támadása elvesztette lendületét és néhány kilométer mélységű elfoglalt területtel a hátában megrekedt. A Krautwald-csoport ugyanakkor — beleütközve az orosz fővédő vonalba — január 26-tól még arra is alig volt képes, hogy az orosz ellenlökést, majd ellencsapásokat elhárítsa.

Nagyjából ugyanezen kép bontakozott ki a kiségitő csapást mérő déli német hadseregnél is. A hadsereg osztrák—magyar alakulatokból álló nyugati csoportja (Hofmann-csoport) január 23-án kezdte meg támadását Tucholka és Tuchla iránnyal.⁵⁹ Január 26-ig a csoport elfoglalta Vezérszállás térségét és Volóc felé támadott. Az orosz ellenállás miatt üteme lelassult, ami jelentősen befolyásolta a hadsereg keleti csoportjának, a német XXIV. hadtestbe sorolt német és osztrák—magyar alakulatoknak egy nappal később kibontakozó támadását a Wyszkowi hegynyereghez vezető úton. A heves orosz ellenlökések nyomán a déli német hadsereg is megtorpant, s a hadászati-hadműveleti terv kiségitő csapása egyelőre kátyúba jutott⁶⁰ szinte azon a végzetes napon, január 26-án, amikor Bruszilov orosz tábornok 8. hadserege megrohanta a 3. osztrák—magyar hadsereg közepét és nyugati szárnyát.

A duklai horpadásban nagy erővel megindított orosz ellentámadás (a főcsapás végrehajtója VIII. orosz hadtest) **hadműveleti célja az volt, hogy az osztrák—magyar arcvonalat áttörve és a Mezőlaborc—Lupkov—Cisna—Lucli vonalig előrejutva, a duklai horpadástól keletre a Kárpátokon levő osztrák—magyar—német erők kivonását kikényszerítse.** Ennek elérését volt hivatva elősegíteni a hadsereg bal szárnyának kiségitő csapása a Puhallo-csoport által elfoglalt Chrewt—Smolnik—Lutowiska vonal ellen.

⁵⁹ ÖULK II. k. 130. o. megjegyzi, hogy a Hofmann-ncsoport eredetileg az 55. gy. ho.-ból, a 131. gy. ddr.-ből és a német 1. gy. ho.-ból állott. Mikor kiderült, hogy a német ho. parancsnoka, Contha altábornagy rangidős Hofmannal szemben, a ho. a csoportból kivált s közvetlenül a német déli hds. pságnak alárendelve, önálló feladatként kapta az előnyomulást Tucholka felé.

⁶⁰ A Pflanzler-Baltin-csoport kiségitő csapása a felvonulás elhúzódása miatt csak később indulhatott meg, így az offenzíva sorsára januárban nem lehetett befolyással.

Az AOK Bruszilov serege támadásának veszélyét egyelőre nem ismerte fel, s úgy ítélte meg, hogy a Szurmay-csoport és a déli német hadsereg mozgásba lendítésével azt ellensúlyozhatja. Január 27-én, amikor Szurmay az Uzsoki szorost meglepetésszerűen elfoglalta, utasította Linsingen tábornokot a német déli hadsereg további előnyomulására és a verekei, illetve a lavocsei út megtisztítására. Hangsúlyozta, hogy a német XXIV. hadtest helyi sikerei és Szurmay előnyomulása lehetővé teszik a Hofmann-csoport előtt álló orosz erők visszavetését is.⁶¹ Ezt követően az AOK utasította Pflanzler-Baltint, hogy január 30-án kezdje meg előnyomulását seregteste nyugati szárnyával.⁶² A január 29-én kiadott parancs még ennél is tovább ment: elrendelte a 3. hadsereg keleti szárnyával szemben levő Tuska elfoglalását, mivel biztosra vette, hogy Bruszilov balszárnyát a Puhallo-csoport simán visszaveri.⁶³

A tescheni AOK-főhadiszállás túl messze volt az eseményektől és a hadsereg-főparancsnokságnál uralkodó voluntarizmus egyszerűen nem vette tudomásul a csapatok állapotát. Helyette délibábokat kergetett és a csapatokat újabb szörnyű veszteségekbe hajszolta.

Január 30-ig a Borojević-hadsereg közepét és nyugati szárnyát az orosz benyomták (XII., X. és III. hdt.), s az áttörés küszöbön állt. Az AOK ekkor a 4. (József Ferdinánd-) hadsereg keleti irányú csapására adott parancsot, amelynek az orosz erők oldalát kellett volna érnie.⁶⁴ A 4. hadsereg a parancs elől kitért, a támadást vállalni nem merte, helyette egy dandárt ajánlott fel a 3. hadsereg megsegítésére. Ez azonban kevésnek bizonyult: az orosz támadások patanáig feszítették a 3. hadsereg helyzetét. Az AOK újabb hadosztályokkal próbálta megtámasztani Borojević hadseregét: a Dankl-féle 1. hadseregtől egy népfelkelő dandárt, a szerb hadszíntérről a (csehekből álló) 21. lövészadosztályt Mezőlaborca szállította, majd — ugyancsak a szerb hadszíntérről — a VIII. hadtestparancsnokságot és a 9. gyaloghadosztályt Uzsokra irányította.

Ezekben a napokban az aggodalom és kétségbeesés Mezőlaborc térségére összpontosult — bármennyire is igyekezett az AOK az itt folyó harcok jelentőségét kisebbiteni és a megrekedt főcsapást újból mozgásba hozni, ill. a Szurmay-csoport és a déli német hadsereg csapásainak erejét fokozni. Mezőlaborc elvesztése a Puhallo- és Szurmay-csoport ellátása szempontjából létfontosságú Mezőlaborc—Lupkov—Cisna vasútvonal (s az innen kiágazó erdei vasút) kikapcsolását jelentette volna. Február első napjaiban azonban mind az AOK-ban, mind a 3. hadseregben élt még a remény, hogy utóbbi a 4. hadsereg támogatásával Mezőlaborcot és térségét megtartja. Így az AOK február 3-i parancsa a szerb harc térről felhozott erőknek a keleti szárnyra való indulását megerősítette.⁶⁵

A parancs kiadásakor még ismeretlen volt az AOK előtt, hogy Szurmay altábornagy február 2-án támadását abbahagyta és teljesen kimerült csapatának pihenőt rendelt el, sőt jobbszárnyát visszavonta. Szurmay parancsa ellen Linsingen óvást emelt mind az AOK-nál, mind a keleti front német főparancsnokánál (Hindenburg), sőt a Meziéres-ben (Franciaország) székelő Falkenhaynnál is. Linsingen szerint Szurmay eljárása nemcsak a mellette levő német 3. gárdahadosztályt veszélyezteti, hanem az egész déli német hadsereg mozgását is kedvezőtlenül befolyásolja. Ludendorff tábornok (Hindenburg ve-

61 HL AOK Op. Nr. 6652.

62 HL AOK Op. Nr. 6661.

63 HL AOK Op. Nr. 6706.

64 HL AOK Op. Nr. 6781.

65 HL AOK Op. Nr. 6850.

zérkari főnöke) az AOK-hoz intézett táviratában a déli hadsereg korántsem kielégítő eredményeiért egyenesen Szurmayt tette felelőssé.

Az AOK-ingerülten tiltakozott a neki alárendelt Linsingen lépése miatt, s az intermezzo a két hadvezetőség amúgy sem harmonikus viszonyát elmérgesítette. E személyi feszültségekkel teli napok légkörét méginkább elviselhetetlenné tette a 3. hadsereg február 5-i jelentése Mezőlaborc elvesztéről.

Az AOK tescheni főhadiszállásának első reagálása a 3. hadsereg vezetése, s személy szerint a Boroević elleni szemrehányások tömegében öltött formát.⁶⁶

A Boroević-féle vezetés elleni támadásokhoz felzárkózott Tisza István magyar miniszterelnök is: az AOK-hoz eljuttatott táviratában erélyesen tiltakozott a II. hadtest parancsnokának, Colerus gyalogsági tábornoknak az eljárása ellen, akinek visszaözönlő csapatai — az ő utasítására — a kiürített falvakat porrá és hamuvá változtatták, a lakossággal szemben az atrocitások sorozatát követték el, ingó és ingatlan tulajdonukat elpusztították. E tábornok példáját a többiek is követték.

Az Alsópágony—Sósfüred—Sztropkó—Virava—Lupkov—Smolnik vonalig eljutott orosz csapatok valójában csak füstölő rohamhalmazokat találtak, s természetesen foglyok tízezreit, kiknek nagy része fagyássérült, beteg, halálosan kimerült, mozgásképtelen katona volt.⁶⁷ Nagyjából hasonló volt a helyzet a Krautwald- és a Puhallo-csoport arcvonalain is, bár ellenük Bruszilov balszárnya csak a kisegítő csapást hajtotta végre. A Baligrodot kiürítő 43. lövészadosztály állománya, pl. néhány száz főre apadt, a XVIII. és az V. hadtest állományukban nagymértékben lecsökkent erői folytonos visszafelé mozgásukkal a nagy támadás előtti megindulási helyeikhez közeledtek.

Az AOK említett parancsát olyan hadseregnek adta ki, amely 130 000-es puskalétszámából eddig 89 000-t elvesztett, vagyis állományának jóval több mint 50%-át, nem beszélve az anyagi veszteségekről, s a visszafelé özönlők kimerült, elesüggedt, teljes apátiába süllyedt állapotáról.⁶⁸

Boroević válaszában hadserege helyzetének enyhülését a 4. hadsereg támadásában jelölt meg, mivel azonban az attól újból elzárkózott, az AOK a 4. hadseregtől a XVII. hadtestet Boroević alá rendelte (annak balszárnyára helyezve) és utasította Mezőlaborc azonnali visszafoglalására.⁶⁹ A még aznap kiadott újabb parancsból kitűnően az AOK a 3. hadsereg középső szakaszán és balszárnyán, különösen Mezőlaborc és Sztropkó között kialakult válság feloldását a Lisko és Turka irányában (Puhalló és Szurmaj által) intézett ellencsapásában látta, ami egyben lehetővé tenné a Przemysl felszabadítására irányuló új hadművelet kibontakozását.⁷⁰ Boroević az AOK iménti felfogásával nem értett egyet s nyomatékosan kérte, hogy a szerb harcterről felhozott VIII. hadtestet Sztropkó térségében bevethesse⁷¹ a XVII. hadtesttel együtt és az oroszokat a Duklai szoroson visszavetve teremthesse meg a feltételét a hadvezetőség által is szorgalmazott Lisko és Turka irányú csapásnak. (Keleti szárny.)

Az AOK erre adott parancsa Boroevićet kioktatta: a 3. hadsereg feladata Przemysl felszabadítása, s keleti szárnya hivatott arra, hogy Lisko—Sanok irá-

⁶⁶ HL AOK Op. Nr. 6875.

⁶⁷ A nagy vereséget később azzal igyekeztek magyarázni, hogy a XVII., VII., X. és XIX. hadtestek szláv ajkú katonái nem álltak helyt a „nagy testvér” elleni küzdelemben. ÖULK. II. k. 134. o.

⁶⁸ Pitreich vörögynak a bécsi Kriegsarchívhoz 1929. szept. 20-án eljuttatott adatai szerint a veszteségek megoszlása: Szurmaj-csop.: 14 500, V. hdt.: 16 600, XVIII. hdt. 8010., XIX. hdt.: 5440, X. hdt.: 22 200, VII. hdt.: 13 080 és III. hdt.: 9000 fő. ÖULK II. k. 141. o.

⁶⁹ HL AOK Op. Nr. 6897. febr. 5.

⁷⁰ HL AOK Op. Nr. 6898.

⁷¹ HL 3. AK Op. Nr. 3138.

nyában megnyissa az utat. A hadművelet segítői a déli német hadsereg, Szurmay csoportja és Pflanzer-Baltin seregteste, a kisegítő csapatok végrehajtói. Ezért ragaszkodik a VIII. hadtestnek a keleti szárnyra való elindításához, s egyben megköveteli a nyugati szárnyon levő XVII. hadtest és a keleti szárnyra összevont erők együttes támadását.⁷²

A valóságos helyzetet tudomásul venni még most sem akaró hadseregfőparancsnokság említett parancsa rendkívüli felháborodást váltott ki a 3. hadseregnél. Borojević azonnali válaszában a támadás erőszakolását az összeomlás elkerülhetetlenségével tette egyenlővé: „Súlyos kötelességet teljesítek, ha rámutatok, hogy a támadó előnyomulás folytatásának a jelenlegi időjárási viszonyok mellett — harcosok hiányában — össze kell omlania.”⁷³

A tescheni főhadiszállást Borojević sötét jóslata nem befolyásolta: mindenképpen az eredeti hadműveleti terv végrehajtását akarta, annál is inkább, mert a körülfárt Przemysl parancsnokának, Kuzmanek tábornoknak a jelentései a várórség végső kintartásának idejét február közepére, majd március elejére tették.⁷⁴

A politikai motiváció, amely a Przemysl felszabadítását célzó hadászati-hadműveleti terv kialakítását annak idején előidézte, február elején még erősebben érvényesült. A hadművelet látványos összeomlása, a főcsapást végző 3. hadsereg súlyos veresége, nemkülönben példátlan arányú veszteségei, megsokszorozták a hadvezetőség, s főleg Conrad vezérkari főnök makacsságát legalább a kisebb cél, Przemysl felmentésének elérésére. A hadászati célról, Oroszország leveréséről — a tények könnyörtelen valósága miatt — egyre kevesebb szó esett.

Február 8—9-én és az azt követő napokban az AOK a támadás újra felvételének eszközét, módját kereste, s végül ahhoz jutott el, hogy a Borojević-hadsereg jobbszárnyát önálló hadsereggéként részben újjászervezze, részben más arcvonalokról elvont csapatokkal megerősítse.⁷⁵ A keleti szárny 2. hadsereg néven szerveződött újjá, s élére Bóhm-Ermolli lovassági tábornok került, a Nyugat-Lengyelországban eddig védelmi feladatot ellátó régi 2. hadsereg parancsnoka. Az új 2. hadsereg átvette a Beszkidi-hágótól Uzsokig terjedő arcvonalszakaszt, s állományába olvasztotta a 4. hadseregből a 38. és 41. honvéd gyaloghadosztályt, a 13. lövészadosztályt, a régi 2. hadseregből a 27. gyaloghadosztályt, a 31. és 32. gyaloghadosztályt, megkapva még a 9. gyaloghadosztályt, így 7 hadosztálynyi erővel rendelkezett, amelyet a Szurmay-, Puhallo- és Krautwald-csoport súlyos veszteségeket szenvedett alakulatai egészítettek ki.⁷⁶

A hadseregfőparancsnokság Borojevićhez intézett parancsa (február 8-án)⁷⁷ rendelkezett a 2. és 3. hadsereg új feladatairól. Ezek szerint: a 3. hadsereg, erőinek készenlétbe helyezése után, foglalja vissza Mezőlaborc térségét, a 2. hadsereg pedig készüljön fel a támadó hadművelet újbóli megindítására, amelynek kezdete február közepe utáni időpont. A Szurmay-csoport igyekezen elfoglalni a boryniai magaslatokat, a Pflanzer—Baltin-csoport vegye birtokba Nadworna, Delatyn és Dolina térségét, hogy utat nyisson a déli német hadseregnek.

Részben személyi motívumoktól befolyásoltan, részben kellő számvetés alap-

72 VIII. hdt.: 9. gy. ho. és a fél 21. löv. ho., XVII. hdt.: 11. gy. ho., 45. löv. ho., 1. népf. ddr.

73 A világháború VIII. k. 110–111. o.

74 Az AOK és a várórség közötti forgalom megélnkülése február elejére datálható. Ennek oka az offenzíva megrekedése, ill. az orosz ellentámadás sikere, amelyek a vár kintartásának további lehetőségét reflektorfénybe állították.

75 HL AOK Op. Nr. 6291.

76 HL AOK Op. Nr. 6915 és 6945.

77 HL AOK Op. Nr. 6986.

ján, Boroević megkísérelte a parancs visszavonását: Teschenbe küldött vezérkari főnöke, Boog vezérőrnagy, a keleti szárnyon végrehajtandó új támadó hadművelet kilátástalanságáról igyekezett meggyőzni a hadsereg főparancsnokságot. Az AOK merev ellenállását azonban nem lehetett megtörni. Közben egy Falkenhayn-intermezzo is lejátszódott: február 8-án a német vezérkar főnöke Conradhoz intézett táviratában az osztrák—magyar haderő további támadó vállalkozásainak nem látta értelmét, s javasolta azok későbbre halasztását. Conrad február 11-i válaszában a déli német hadsereg egy hadosztállyal történő megerősítését kérte, amelyre néhány nap múlva kedvező választ kapott.⁷⁸ A segítségkérést nem kis mértékben motiválta, hogy Boroević 3. hadseregének XVII. hadteste február 10-én támadásba lendült a hadsereg balszárnyán a Mezőlaborcnál álló oroszok oldalba kapására, de a támadás még aznap véresen összeomlott.⁷⁹ Ugyanebben az időben az éppen 2. hadsereggé szerveződő keleti szárny egy váratlan orosz támadás nyomán kis híján megsemmisült. Félő volt, hogy mindez a Szurmaj-csoportnál is megismétlődik, a kért német hadosztály voltaképpen a keleti szárny megtámasztásának szerepét töltötte be, amellett, hogy a déli német hadsereget is kimozdíthatta volna a holtpontról.

Érdemes pillantást vetni ennek a hadseregnek eddigi teljesítményére. A várakozással ellentétben, a déli német hadsereg nem tudta végrehajtani a rábízott feladatot. Támadásának megindulásától kezdve csak részsikereket ért el, nyugati szárnya, az ún. Hofmann-csoport, veszteségteljes harcokban igyekezett Tuchla felé nyomulni, a tőle balra harcoló német 1. gyaloghadosztály Zwinin helység birtokába jutott. A hadsereg keleti szárnyán a XXIV. német tartalék-hadtest a Wyszkow-i nyeret ostromolta a Hofmann-csoportból kivált 209. dandárral együtt. Meg-megújuló kimerimai, majd az egymást követő orosz ellen-csapások következtében ereje kimerült és a front megmerevedett. A déli német hadsereg a Kárpátokban rostokolt, s egyelőre semmi reményt nem táplálhatott a galíciai síkságra való kijutásra.

A másik kisegítő csapást végrehajtó Pflanzer-Baltin-csoport nagyobb sikereket könyvelhetett el. Csapatai eleinte alig ütköztek ellenállásba, mivel a velük szemben álló orosz erők jelentéktelenek voltak, s néhány támpontszerűen kiépített övezetet védtek. A seregtest támadása egyébként akkor indult meg (január 30-án), amikor a küzdelem a főcsapás színhelyén az orosz hadsereg javára már eldőlt. Pflanzer-Baltin a nyugati szárnyát egyelőre egyedül alkotó 6. gyaloghadosztályt a Pantyr szoros ellen, keleti szárnyát, a 36. gyaloghadosztályból és az 54. és 52. gyaloghadosztály részeiből összeállított csoportot, január 31-én Kirlibabától délre a Moldva völgye ellen lendítette támadásba, miután seregtestének zöme, a XIII. hadtestparancsnokság és a 42. honvéd hadosztály, január 24-én Körösmezőtől délre még csak megkezdte a kirakodást és január 28-án indította el első egységeit a Tatárhágó felé. Február 1-én a 42. honvéd hadosztály, mint a seregcsoport nyugati szárnya (a 6. gyaloghadosztállyal együtt), a Tatárhágón át betört a Pruth folyó völgyébe, s négy napos harcban elérte a Worochta—Tatarow vonalat. Addigra állományának egyötödét elvesztette, a horvát többségű legénység a hóviharban a tartását elveszítve február 5-én súlyos megfagyelmezés alá került. Támadásának folytatása egyelőre nem volt lehetséges. A tőle nyugatra harcoló és alpesi csapatokból álló

78 A 9. (Mackensen) hadsereg egy hadosztályát adta le a déli német hadseregnek.

79 HL AOK Op. Nr. 7436. A 4. hadsereg parancsnoksága november óta jelentette a hadtest cseh legénységének ruszofili beállítottságát. Az AOK szigorú vizsgálatot rendelt el a „megfertőzött” katonákat bajtársaik szemé láttára föbelőtték. A hadtest megbízhatósága természetesen nem állt helyre. Mint kitűnt, a február 10-i támadás összeomlásában nagy szerepet játszott a legénység háború- és monarchiaellenes gyűlölete.

6. hadosztály és a kötelékében harcoló lengyel (légiő)hasonló sorsa jutott a Bysztricza völgyében.

A következő napok az orosz ellenlökések elhárításával és a támadások újra felvételével teltek el, mígnem a szemben álló gyenge orosz erők északi irányba kitértek. Így a seregtest előnyomulása nagyobb lendületet kapott és az AOK kezdeményezésére keleti szárnya is északi irányt vett fel. Úgy tűnt, hogy a seregcsoport elért sikerei kimozdíthatják a déli német hadsereget a Kárpátokból, illetve a Bruszilov-hadsereg háta és oldala mögötti kelet-galiciai síkságra bejutva, s az ottani közlekedési vonalakat elvágva, vagy elpusztítva, a 2. hadsereg offenzívájához áttételesen bár, de jó előfeltételeket teremtenek. Az energikus Pflanzer-Baltin, csapataitól igen nagy menetteljesítményt követelve s a gyenge orosz ellenállást kihasználva, eljutott Nadwornáig, Stanislaug és Kolo-meáig, keleti csoportja pedig Czernovitzig, Bukovina fővárosáig. Ezután a seregtest északnyugatra fordult, hogy Przemysl irányába előtörve hátulról nyisson utat a déli német hadseregnek, illetve elősegítse a 2. hadsereg offenzíváját.

Mindezen elképzelések megghiúsultak az orosz hadvezetőség ellenintézkedéseinek: a 2. (Böhm-Ermolli) hadsereg offenzívája összeomlásával szinte egyidőben a Kelet-Galiciában friss csapatokkal megerősített 11. orosz hadsereg ellentámadása a seregcsoportot csaknem a pusztulás szélére sodorta.

A második kárpáti offenzíva összeomlása. (1915. febr. 27—márc. 22.)

A 2. hadsereg 1915. február 15-én 12 órakor vette át a Beszkidi hágótól az Uzsoki szorosig terjedő arcvonalszakaszt. A hadseregpáncsnokság Ungvártól rendezkedett be. Boroevic 3. hadseregének parancsnoksága továbbra is Kasán maradt.⁸⁰

Böhm-Ermolli tábornok nem kis magabiztossággal látott feladata megoldásához. Az egykori 3. hadsereg keleti szárnyán harcoló csapatok parancsnokai azonban korán lehűtötték: a háromhetes harcok a csapatokat annyira kimerítették, hogy egy hirtelen orosz támadás arcvonalukat bármikor áttörhette. A csapatok létszámvesztése megdöbbentően nagy volt, a gyalogság harcállóképessége, tüzérségi támogatás híján, minimálisra süllyedt. A tüzérség — vonóerő szűkében — nagyrészt a frontvonal mögött állott. Böhm-Ermolli a beérkező 27. gyalog- és 41. honvédhadosztály⁸¹ első lépcsőit azonnal a legveszélyeztetettebb szakaszokra irányította és szorgalmazta a pótlások soron kívüli bevetését az első vonalakba.

A hadműveleti terv kialakítása február 19-ig megtörtént. A tervet az AOK — különösebb észrevétel nélkül — február 20-án jóváhagyta és parancsba adta.⁸² A terv szerint a 2. hadsereg főerejével a Cisna—Baligorod főútvonal két oldalán Lisko irányában támad. A főerő gerincét a Tersztyánszky lovassági tábornok parancsnoksága alatt létrehozott 12 km szélességű és a XIX. hadtestben összefogott 50 000 fős támadó ék képezi.⁸³ Mivel a Tersztyánszky-csoport, s a

⁸⁰ HL AOK Op. Nr. 7152 és 2. AK Op. Nr. 2150.

⁸¹ A hadosztályokat áthelyező parancsok: HL AOK. Op. Nr. 6915 és AOK Op. Nr. 45. (Utóbbi intézkedett a 35. gy. ho. és a 38. honv. ho. átdobásáról is.) Elsővonalbeli elhelyezésük: HL 2. AK. Op. Nr. 2153. és 2. AK. Op. Nr. 2178.

⁸² Kriegsarchiv, Bécs: AOK Op. Nr. 7362.

⁸³ Tersztyánszky Károly lovassági tábornok a Monarchia „kérlelhetetlen” tábornokai közé tartozott. A támadó ék parancsnoki tisztére való állítása az AOK szerint az energikus végrehajtás biztosítója volt. Tersztyánszky mint a IV. (budapesti) hadtest parancsnoka, kíméletlenségével, emberek ezreinek gátlástalan feláldozásával még a magyar uralkodó körök felháborodását is kiváltotta. Személyi ellentétei Tiszával, a m. kir. miniszterelnökkel s nem egy magyar politikai vezetővel, amelyek budapesti ténykedésének idejéből datálódtak, a „magyar ajkú” legénységgel szembeni különösen durva bánásmódban is lecsapódtak.

tőle jobbra álló XVIII. és V. hadtest utánpótlási vonala az egyetlen Takcsány—Cisna műútra korlátozódik, szükséges a Lupkov—Cisna közötti keskenyvágányú vasút üzembe állítása is. Ezért a XIX. hadtest bal szárnyának a támadás megkezdése előtt birtokba kell vennie a Mezőlaborc—Lupkov vasútvonal nagy kanyarját,⁸⁴ hogy a 3. hadsereg támadása nyomán visszafoglalt Mezőlaborcból a 2. hadsereg utánpótlását ezen a vasútvonalon is biztosítsák.⁸⁵

A főcsapást kísérő kisegítő csapásokat a 3. hadseregnek és a Pflanzler-Baltin-seregcsoportnak kellett végrehajtania. A 3. hadsereg fő feladatát továbbra is Mezőlaborc térségének visszafoglalásában látták, míg Pflanzler-Baltin hadművelete Kelet-Galiciában az orosz erők lekötését, illetve a déli német hadsereg Kárpátokból való kitörésének elősegítését célozta. Pflanzler-Baltinnak e feladatára az AOK erősítéseket helyezett kilátásba.

Mielőtt a főcsapás megindult volna, Borojević február 20-án kilátástalannak ítélte Mezőlaborc visszafoglalását: a X. hadtest állapota minden támadó vállalkozást kizárt. Mezőlaborc nélkül viszont értelmét veszítette a Lupkov elleni támadás, így azt február 22-én elvetették. Közben felhőszakadászerű eső árasztotta el a Cisna—Baligorod műutat és a 2. hadsereg utánpótlása teljesen leállt. Bőhm-Ermolli — tekintet nélkül a körülzárt Przemysl egyre súlyosbodó helyzetére — kérte a támadás elhalasztását.⁸⁶

Az AOK a kérést nemcsak elutasította, hanem ragaszkodott a Lupkov elleni akcióhoz is, amelyet most már Borojević jobb, és Bőhm-Ermolli bal szárnyának közösen kellett volna végrehajtania. Az időjárás ismét közbeszólt: február 24-re a nagy esőzés következtében teljesen használhatatlanná vált a Takcsány és Cisna közötti műút, az utánpótlás megrekedt a vízárban, trénszekerek százai borultak az útmenti árkokba, a tüzérség mozdulatlanra merevedett, az emberek itt-ott derékig érő vízben haladtak előre. Bőhm-Ermolli a támadás 48 órai elhalasztását parancsolta meg csapatainak.⁸⁷

Az AOK, amely tescheni főhadiszállásán nem volt hajlandó tudomásul venni a természeti csapást, Bőhm-Ermolli személyében tette felelőssé a támadás február 27-i megindításáért. A 2. hadsereg parancsnoksága erre tábori csendőralakulatokkal az utakra hajtatta a civil lakosságot, s rendkívüli erőfeszítések árán az utakat többé-kevésbé járhatóvá tette.

Mindettől függetlenül a főcsapás rendkívül kedvezőtlen előjelekkel indult. Az eredetileg 7 hadosztályra tervezett támadó ék fokozatosan 4½ hadosztályra zsugorodott, mivel a déli német hadsereg 3. gárdahadosztályát — az erősödő orosz nyomással szemben — a fél 38. honvédhadosztállyal kellett kisegíteni. A maradékot Szurmay csoportjának támogatására használták fel. Az V. hadtest a 27. gyaloghadosztály, a XVIII. hadtest a 9. gyaloghadosztály segítségére szorult.⁸⁸ Nemcsak az volt a baj, hogy az említett hadosztályokat szétszedték,

⁸⁴ A Laborcza völgyében futó fővonal biztosította a kapcsolatot a 3. és 2. hadsereg számára a hátországgal. HL AOK Op. Nr. 7345.

⁸⁵ A stratégiai fontosságú Mezőlaborc visszafoglalására az AOK elégségesnek tartotta az 1. Lst. ddr-ral megerősített XVII. hadtestet és a 21. gy. ho.-al, a 9. gy. ho.-al, s egy kombinált ddr-ral kiegészített VII. hadtestet. Ld. a már idézett AOK Op. Nr. 6971. parancsot. Mindezzel ellentétben állt Borojevićnek Mezőlaborc visszafoglalásával kapcsolatos szkepticismusa.

⁸⁶ HL AOK Op. Nr. 7511-ben 2. AK jelentése.

⁸⁷ HL AOK Op. Nr. 7511.

⁸⁸ XIX. hdt.: 34., 29. gy. ho., és 41. honv. ho. (Trollmann-csop. néven), 27., 32. gy. ho. és 43. löv. ho. (Schmidt-csop. néven) március 2-ig, (tartalék 31. gy. ho., útban 14. gy. ho.); március 20-án: 34., 29. gy. ho. és 41. honv. ho. + negyed 14. gy. ho. (Trollmann-csop. néven), 27., 13., 32. gy. ho. (Schmidt-csop. néven) és fél 14. gy. ho. és 43. löv. ho. (Martiny-csop. néven). A 31. gy. ho. egyideig a Schmidt-csop. mellett (jobbról) a 32. gy. ho.-al alkotta a Lütgendorff-csoportot, majd az V. hdt. mögé vezényelték. A 2. hadsereghez tartozó egyéb csapatok: XVIII. hdt.: 44. és 9. gy. ho. (Krautwald-csop.); V. hdt.: 37., fél 33. és fél 7. gy. ho. Szurmay-csop.: fél 7., 40. gy. ho., 38. honv. ho., 128. gy. ddr.

hanem az is, hogy a friss alakulatok összekeveredtek az addigi harcokban csaknem felörlődött, morálisan megrendült csapatokkal. Az erőfeszítések végül is azt eredményezték, hogy Tersztyánszky támadó éke február 26-án este elérte megindulási állásait.

A 3. hadsereg parancsnoksága erre az időpontra a 45. lövészhadosztállal erősítette meg a Mezőlaborc térségében változatlanul súlyos elhárító harcokat vívó X. hadtestét, hogy annak jobb szárnya (24. gy. ho.) együttes támadásba kezdjen a 2. hadsereg bal szárnyával (34. gy. ho.) Lupkov felé.

Február 27-én óriási hóföregtegben és sűrű ködben a két hadsereg egymás melletti (belső) szárnyai frontálisan megrohanták a Lupkov előtti orosz védelmi állásokat.

Az orosz hadsereg felkészülten várta a támadást: felderítő szolgálata kimerítő információkkal rendelkezett az osztrák—magyar hadsereg előkészületéről, főleg a russzofil beállítottságú civil lakosság révén.⁸⁹ Az orosz hadvezetőség nemcsak a támadó erők nagyságáról, hanem a támadás irányáról és időpontjáról is tájékozódva volt, s a szükséges ellenintézkedéseket megtette.

⁸⁹ A hadművelet színhelyén a kárpátukrán lakosság ún. lemke csoportja élt, amely a máramarosi és bukovinai huculokkal ellentétben Monarchia- és lengyelelleses érzelmű volt s a cári csapatokban felszabadítóját látta.

sőt március 2-án és 3-án Bruszilov VIII. és XII. hadtestével ellencsapásokat hajtott végre.

A következő napok csapások és ellencsapások jegyében teltek el. Az AOK újabb rohamra küldte a 2. és 3. hadsereg csapatait, s igyekezett mozgásba hozni a déli német hadsereget és Pflanze-Baltin csoportját. A 4. hadseregnek pedig erős jobb szárnyal a Jaslo—Wisloka vonalat délről megkerülve kellett tehermentesítő támadásokat kezdenie.⁹⁰ Ezek sikertelensége után a 2. és 3. hadsereg külső szárnyain levő erők (XVIII. és V. hdt., Szurmay-csoport, ill. VII. és III. hdt.) helyi csapásaival enyhíteni a belső szárnyakra nehezedő nyomást, s új tartalékok bevetésével (14. gy. ho.) újból felvenni a támadást Przemysl felé.⁹¹

A szakadatlan harcok a csapatokat felőrölték: támadó erejük egyre gyengült, a veszteségek addig nem tapasztalt nagyságrendet értek el. Március 13-án a Tersztyánszky-csoport bal oldalát Lupkov térségében az oroszok áttörték, s a teljes összeomlást csak azért kerülték el, mert az orosz csapatok a visszaözlő osztrák—magyar alakulatokat nem üldözték. Ennek oka abban volt keresendő, hogy az orosz hadvezetőség figyelmét átmeneti időre a 4. osztrák—magyar hadsereg Arz altábornagy vezette csoportjának tehermentesítő támadása kötötte le Gorlice és Sztavtoszka városok térségében.

Az AOK kezdeményezésére (és a 4. hadseregparancsnokság ellenére) a 3. orosz hadsereg ellen végrehajtott akció véresen összeomlott, s a március 17-ig elhúzódó harcok az orosz csapatok elvonását Bóhm-Ermolli és Borojević arcvonalára nemcsak hogy nem akadályozták meg, de az orosz hadvezetőséget abban sem korlátozták, hogy tartalékaiból állandóan friss erőket vessen be az osztrák—magyar 2. és 3. hadsereg ellen.⁹²

A támadás folytatásáról szó sem lehetett: Bóhm-Ermolli március 14-én az offenzívát leállította.⁹³ Az offenzíva összeomlása egyszer s mindenkorra megghiúsította Przemysl felmentésének reményét. Ezt azonban nem az AOK, hanem a német legfelső hadvezetés ismerte fel és vette tudomásul a keserű valóságot. Az AOK egyelőre az elemekre igyekezett hárítani a felelősséget, az első offenzíva összeomlásakor történt vádaskodásokat a csapatvezetés ellen nem ismételte meg, mert még mindig az offenzíva folytatásának lehetőségét mérlegelte. Conrad vezérkari főnök március 13-án Falkenhayn táviratára⁹⁴ adott válaszában a vesztes kétségbeejtő pozíciójából követelt 2—3 német hadosztályt a déli német hadsereg, még inkább Pflanze-Baltin arcvonalához. Megítélése szerint a „legrövidebb út” nyomasztó kudarcra után Przemysl erődje, „a hosszabb úton”, azaz Pflanze-Baltin kelet—nyugati irányú hadműveletével még mindig felszabadítható. A felszabadító hadművelet folytatását külpolitikai érvekkel igyekezett alátámasztani, nevezetesen: Pflanze-Baltin leendő sikereivel akarta Romániát és Olaszországot féken tartani. Ez egyben elutasító válasz is volt Falkenhayn javaslatára, amely az Olaszországgal folyó tárgyalásokra több osztrák—magyar területi engedményt követelt, s a monarchia megmaradt katonai erejét — a keleti front összes támadó harci cselekményeinek egyidejű leállításával — régi terve megvalósítására, Szerbia lerohanására akarta felhasználni.⁹⁵

Az AOK voluntarizmusa továbbra is az offenzíva „feltámasztásának” délibáb-

90 HL AOK Op. Nr. 7644.

91 HL AOK Op. Nr. 7682, 7807, 7896.

92 Az Arz csoport hadműveletére vonatkozó fontosabb AOK parancsok: Op. Nr. 7644, 7682.

93 HL 2. AK Op. Nr. 2642. Az AOK a támadás beszüntetését „megnyugvással” fogadta és elrendelte az általános védelmet. A világháború VIII. k. 342. o.

94 HL AOK Op. Nr. 8021. Kérés megismételve: AOK Op. Nr. 8075., elutasítás: AOK Op. Nr. 8120.

95 HL AOK Op. Nr. 7957 parancsában Falkenhayn elutasítása.

ját kergette. Bóhm-Ermolli parancsot kapott, hogy március 22-ig — Przemysl kitarlásának várhatóan utolsó napjáig — törjön előre Ustrycky-D—Liskóig, hogy a vár védőinek reményt adjon, illetve megkönnyítse a várból kitoró védőrségnek a csapataival való egyesülését.⁹⁶ Bóhm-Ermolli, csapatai addigi szörnyű veszteségeinek és felhasználhatatlanságának teljes tudatában, nemet mondott.⁹⁷

Felelősségre vonása „lázadás, dezertálás” miatt elmaradt, helyette az AOK arra kérte, hogy Szurmayval, az V. hadtesttel majd a XVIII. hadtesttel lendüljön támadásba észak, északkelet felé. Kezdeti kísérletek után mindegyik beszüntette akcióját, s legnagyobb erőfeszítéssel tartotta állásait az orosz ellencsapásokkal szemben. Március 17-ét követően — mint ismeretes — az Arz csoport támadó vállalkozása is vérbe fulladt. Mindez még mindig nem bírta rá az AOK-t az orosz hadsereg elleni offenzíva abbahagyására. Március 17-én kiadott parancsa szerint a támadást folytatni kellett, immár *terminus nélkül*, mivel Przemysl felmentéséről végképp le kellett mondani. Elképzelése szerint a 4. hadseregnek a gorlicei út két oldalán keleti irányban, a déli német hadseregnek a Kárpátokból északi irányban kellett volna kettős átkarolást végrehajtania. A 2. és 3. hadsereg feladata közepén az ellenség lekötése lett volna, Pflanzler-Baltiné pedig egy keleti irányú kiegészítő csapás az ellenség tartalékainak elvonása céljából.⁹⁸ Az AOK elképzeléseinek az orosz ellentámadás vetett végét: Przemysl március 22-én bekövetkezett kapitulációja előtt 2 nappal az orosz Délnyugati Front, minden eddiginél hevesebb ellentámadásával, a kárpáti osztrák—magyar arcvonalat az összeomlás szélére juttatta.

A kiegészítő csapások végleges kudarca

A Pflanzler-Baltin-seregcsoport február 26-ig birtokba vette Stanislaw városát és Jezupol—Zaleszczyki között elérte a Dnyeszter-folyót. A seregcsoport zöme (XIII. hadtest) — mint ismeretes — az AOK parancsára nyugati, északnyugati irányt akart felvenni, hogy Dolyna és Kalusz elfoglalásával egyrészt a még mindig a Kárpátokban toporgó német déli hadsereg útját megnyissa (az előtte levő orosz erők hátának fenyegetésével), másrészt a Bóhm-Ermolli-hadsereg főcsapásának irányából orosz erőket vonjon el.

Február 27-én, Bóhm-Ermolli főcsapásának megindulásakor, Bruszilov tábornok a 9. orosz hadsereghez tartozó XI., XVII. és XXX. orosz hadtestekből öszszevont erőcsoportot Nadvorna—Delatyn-K irányú támadásba lendítette, hogy Pflanzler-Baltint a Kárpátoktól elvágja. A kiegészítő csapást orosz lovas alakulatok Kalusz és Jezupol térségéből észak—déli irányban hajtották végre azzal a feladattal, hogy a Dnyeszteren átkelve Pflanzler-Baltint — az előbb említett csoporttal közösen — kettős átkarolással bekerítsék és megsemmisítsék.

Az orosz támadás nyomán a seregtestnél rendkívül kritikus helyzet alakult ki. A bal szárnyon harcoló XIII. hadtest, jöllehet a XI. hadtest 30. hadosztályával, az 5. német, és 6. osztrák—magyar hadosztállyal megerősítették, déli—délkeleti irányban özönlött vissza, miközben a seregtest közepén (Czibulka-csoport) levő erők egy részét — Stanislaunál és Nizniownál — az oroszok bekerítették

96 HL AOK Op. Nr. 8067.

97 Veszteségek: megszáptított AOK adatok szerint 23 891 halott, 10 465 fogoly, 16 730 beteg, összesen 51 086 fő. Ebből 70% a Tersztjánzsky-csoportra esett: HL AOK Op. Nr. 8077. Megjegyzendő, a hds. állománya márc. 1-én 148 848 főt tett ki.

98 HL AOK Op. Nr. 8121.

és megsemmisítették. A seregszert keleti szárnya viszonylag sikeresebben helytállt, mivel az oroszok csak kisebb erőkkel támadtak.

Az immár 28 000 főre lecsökkent seregszert megmentésének lehetősége abban adódott, hogy elszakadva az ellenségtől, technikailag jól kiépített hátsó védelmi vonalba vonuljon és felépítsen egy többé-kevésbé összefüggő arcvonalat. Az új 9. orosz hadseregben összefogott kelet-galiciai orosz erők óvatoskodó harcainak köszönhetően a seregszert megmenekült és arcvonalát a Bystrzyca folyó—Ottynia—Horodenka—Zalaszczyki—Czernovitz vonalban átmenetileg stabilizálta.

A Tucholka—Wyszkowi nyereg vonalában álló német déli hadsereg, a 2. osztrák—magyar hadsereg főcsapásával egyidőben, szintén támadásba lendült. A támadás súlypontja a hadsereg jobb szárnyán, a XXIV. német tartalékhadtestnél volt és az eddig sikertelenül ostromlott Wyszkowi nyereg birtokbavételét célozta. A méteres hóban rendkívül lassan előrejutó hadtest támadása március 2-ra kifulladt. Az AOK március 3-án a támadás újrafelvételét kényszerítette ki, sőt hadműveleti célul a Dolina—Stryj—Synowodsko városok térségének elfoglalását tűzte ki. Linsingen a támadáskor átszertszertette erőt: a jobb szárnyon a XXIV. német tartalékhadtest maradt,⁹⁹ középen a 4. német hadosztállal megerősített Hofmann-cszert,¹⁰⁰ bal szárnyán az ún. kombinált hadtest (Contacszert).¹⁰¹ Linsingen hadseregszertparancsnok március 7-én kérte, hogy a Pflanzert-Baltin-cszerthez átengedett német erő ismét alája kerüljön, de ehhez az AOK nem járult hozzá, ellenben kilátásba helyezte Szurmay cszertjának támogatását. A március 7-én 23 fokos hidegben újból megindított támadás — a nagy veszteségen kívül — semmi eredményt nem hozott. A cszertok elhasználódása olyan mérvű volt, hogy megismétlését legfeljebb március 20-a körül lehetett remélni. Maga Linsingen és az AOK is belátta, hogy amit egyáltalán el lehet érni, az a déli hadsereg állásainak megtartása az állandóan erősödő, s egyre elviselhetetlenebb ellencszertásokat végrehajtó orosz erőkkel szemben.

Március 18-án Linsingen II. Vilmos német császertnak és az AOK-nak jelentette, hogy a Kárpátokból való kitérés csak abban az esetben lehetséges, ha a Kárpátok északi lejtőjének vonalában, Delatynből és Kimpolungból kiindulóan (a Pflanzert-Baltin által már elfoglalt területől) erős harcscszert mér kelet—nyugati irányú cszertást az orosz 8. hadsereg oldalába. Ehhez szükséges a déli német hadsereg zömének, a 2. osztrák—magyar hadsereg egy hadtestének s egy — más arcvonalról elvont — német hadtestnek a jelzett térségben való összevonása. A javaslatot március 23-án megismételte egy olyan időpontban, amikor Przemysl éppen kapitulált, Bóhm-Ermolli és Borojević hadserege pedig a leg-súlyosabb elhárító harcokban állt a március 19-én ellentámadásba lendült 8. orosz hadsereggel szemben.¹⁰²

A javaslatot az idő és az események túlhaladták. A déli német hadsereg az elkövetkező napok-hetek harcaiban állásainak megtartására összertszertította megmaradt erejét, s a döntésért a duklai horpadásban folyó nagy harcokból cszertapai egy részének odairányításával vette ki részét.

Mindebből kitűnően a Pflanzert-Baltin-seregszert és a déli német hadsereg kísertítő cszertásai nem érték el céljukat. Jóllehet a Pflanzert-Baltin cszert politikailag jelentős területek birtokába jutott, miközben a déli német had-

99 19. gy. ho., 12. Lst. ddr., 48. ném. tart. ho.

100 55. gy. ho., 131. gy. ddr.

101 Ném. 1. gy. ho. és 3. gárdaho.

102 A Pflanzert-Baltin seregszert és a déli német hadsereg hadműveleteire vonatkozó parancsok a 2. és 3. hds.-hez intézett parancsokban találhatók, nem elkülönítve, mivel azokat ugyanazon szöveggel mindegyik megkapta. Az eseményekre vonatkozólag ÖULK II. k. 190–195. o.

sereg még erre sem volt képes, a főcsapás színhelyén kibontakozó katasztrófa kialakulását egyik csapásmérő csoport sem tudta befolyásolni, így hadműveleti eredményességük egyértelműen negatív, tetézve a súlyos véráldozattal, s az anyagi-technikai erők nagymérvű pusztulásával.

Przemysł eleste (1915. március 22.)

A Monarchia legnagyobb erődítménye a San folyó mentén, jóllehet kiépítésére, majd haditechnikai színvonalának fenntartására a háború előtti évtizedekben sok száz millió koronát költöttek, 1914 őszének súlyos harcaiban nem tudta betölteni feladatát, nevezetesen, hogy az osztrák—magyar hadsereg Oroszország elleni hadászati jellegű hadműveleteinek bázisa legyen, illetve megakadályozza az orosz hadsereg hasonló jellegű hadműveleti kibontakozását és a támadó hadműveletet menetében a hadászati védelmet támogassa. A kelet-európai hadszíntéren folyó mozgó háború időszakában az erődöt az orosz csapatok kétszer is körülzárták, előbb szeptemberben, majd november 6-án. A cári hadsereg hadműveleteit a vár körülzárása, illetve a körülzárt helyőrség ellenállása különösebben nem akadályozta. Az első körülzárás viszonylag rövid ideig tartott, a Visztula—San folyók térségében kibontakozott osztrák—magyar—német közös támadás nyomán az orosz hadsereg az osztrák—magyar arcvonallal szemben a San folyó mögé vonult vissza, így a vár felszabadult. Az október végén, november elején megindított nagy orosz támadás (az ún. orosz gőzhenger), amely az osztrák—magyar csapatokat Krakkó, a német csapatokat Lódz térségéig nyomta, november 6-án meghozta Przemysł második körülzárását. Az orosz hadvezetőség nem tulajdonított jelentőséget a vár és környéke menetből történő elfoglalásának.¹⁰³ A várba zárt tekintélyes létszámú osztrák—magyar erő,¹⁰⁴ amely később a Kuzmanek-seregcsoport elnevezést kapta, eleinte a gyors felszabadulás reményeit táplálta, különösen a november végi ún. krakkói hadjárat idején, amely az orosz hadsereg Szilézia- és Csehország-irányú nagy támadását megállította és december elején a limanovai győzelmet eredményezte. A vár állományából, többségében a 23. (szegedi) honvéd hadosztályból, összeállított rohamcsoportok számos kirohanással tették próbára a várat körülzárva tartó, többnyire másodvonalbeli alakulatokból álló 11. orosz hadsereget, s így közvetve segítséget adtak a 4. és 3. osztrák—magyar hadsereg harcaihoz. Ezen akciók hatásossága igen korlátozott volt. Az 1914 decemberében a Kárpátokból kiinduló újabb osztrák—magyar támadás, amelyet a 3. (Boroević) hadsereg hajtott végre, a 8. (Bruszilov) orosz hadsereg ellenállásán nemcsak megtört, hanem december 27-ig Boroevićet a duklai horpadáson át a Kárpátokba való hátrálásra kényszerítette. Przemysł ezzel elvesztette a közeli felszabadulás reményét.

Przemysł megtartásának, illetve felszabadításának katonai és politikai jelentőségét az AOK túlbecsülte. A vár november elejei esetleges kiürítésének politikai következményeit végzetesnek tartotta, megítélése szerint mind a szövetséges Németország, mind a semleges külföld, mind az ellenséges koalíció a Monarchia további kitartásának lehetőségét kérdőjelezte volna meg a k. u. k.-

¹⁰³ A przemysli erőd elestének részletes történetét adja Szabó László: A nagy temető, (Bp. 1982.) c., a Kossuth Könyvkiadónál megjelent monográfiája. Tanulmányunkban a Przemysł-ben lezajlott eseményeket az AOK Oroszország katonai erejének megtörését célzó két hadászati hadművelet részeként ábrázoljuk, annak megjegyzésével, hogy a jelölt hadműveletek összeomlásával a hadászati célkitűzés fokozatosan a vár felszabadítására irányuló, politikai motivációjú hadművelettel devalválódott.

¹⁰⁴ L. a hadrendi felállást: 36. sz. jegyzet.

hadsereg presztízse szempontjából oly fontosnak tartott erődítmény feladása, nem beszélve arról, hogy a hátországi közvélemény, elsősorban a Monarchia szláv lakossága, a további harc értelmetlenségének érzésével telítődött volna. Conrad gondolataiban a vár megtartásának katonai vonatkozásai még inkább előtérbe kerültek: a háború süllypontjának keletre való áthelyezéséhez a körülzárt Przemysl az érvek sorát szolgáltathatta.¹⁰⁵

A Przemysl felmentését célzó hadászati-hadműveleti terv kialakítását sürgette a várba zárt helyőrség és polgári lakosság nagy száma: a 130 767 katonára és a kb. 30 000 polgári személy hamar felélhetette a szűkös készleteket.¹⁰⁶ December 18-a után, Boroevič támadásának összeomlása, illetve visszavonulása után komoly aggodalmat okozott a vár kitartásának lehetősége. A várparancsnokság december 17-i készletfelmérése szerint az állomány élelmezése január 15-ig, a lovak takarmányozása január 10-ig volt biztosítva. A december 20-i újabb felmérés szerint — a tartalékok felkutatásával — a legénység január végéig volt élelmezhető, a lóállomány felét azonban (kb. 10 000 db) le kell vágni, hogy a takarmány január 25-ig elég legyen. A várparancsnok jelentése hangsúlyozta: amennyiben a levágott lovak húsát pástétomok, konzervek, kolbász formájában használják fel, az élelem február 18-ig biztosítva lesz. 1914. december 23—1915. január 6-a között 13 000 ló került levágásra, s ezzel számuk 7000 db-ra esett vissza.¹⁰⁷ Újabb jelentés szerint, a lóállomány felére csökkentésével az élelmiszerkészlet március 7-ig elegendő. Az AOK később erre engedélyt adott, a lovak levágása február 17-én történt meg.¹⁰⁸

A legénység és a lakosság a lóhúst eleinte undorral fogadta, később megszokta. A feldolgozás során a faggyúból és zsírból szappant, gyertyát és a kézi-fegyverek, valamint lövegek kezeléséhez szükséges glicerint nyertek. Az egyéb élelmiszer (liszt, zöldség, só, cukor) pótlása a hadiszolgáltatási törvény alapján harácsolással történt: a készleteket razziázó különítmények felkutatták és elrekvirálták. Külön munkásosztagok szorgoskodtak a város környékén levő földek terményeinek összeszedésével, a megfagyott földből a burgonyát, tarlórépát, marharépat kiásták, s emberi táplálkozásra alkalmassá tették. Az állandósuló liszthiány miatt a kenyértésztába előbb korpát, majd nyírfa- és csontlisztet kevertek. Az ellátás nehézségei miatt a városban infláció dühöngött, a körülzárás ideje alatt a cukor ára 24-szeresére, az alkohol ára 25-szörösére, a nem ló eredetű hús ára 30-szorosára emelkedett. A megmaradt lóállomány, amely a tüzéség szempontjából létfontosságú volt, a zabkészletek elfogyása után a házak zsúpfedelét fogyasztotta, majd faforgácsot evett.

Mivel a szalma és a faforgács a lovak élelmezésére kellett, a legénység a hálóhelységek meztelen beton-, vagy fapadlóján feküdt.

A téli ruházat hiánya a legénységnek rendkívüli megpróbáltatásokat hozott. Az éhségtől leromlott katonaság nyári ruhában, lyukas, talp nélküli bakancsokban, legtöbbször rongyokba csavart lábbal állt őrséget. Egyes alakulatok fából faragott papucsokkal, króm- és bádogtalpakkal ellátott lábbelikkel igyekeztek magukon segíteni.¹⁰⁹ Az alultápláltság, a ruházat silánysága, a kemény tél megsokszorozta a betegek számát. Az emberek a kimerültségtől összeestek, meghaltak; az ilyen jellegű fogyatékok az utolsó időkben elérte a napi 300—400 főt. A vár átadásakor mintegy 30 000 ember szerepelt a súlyos betegek listáján.

105 Vö. ÖULK II. k. 218. o.

106 A világháború 1914—1918. VIII. k. 487. o.

107 HL AOK Op. Nr. 7008/I-ben Festungkmdo Przemysl összefoglaló jelentése.

108 HL AOK Op. Nr. 7223.

109 HL AOK Op. Nr. 7223/R.

A várórség a monarchia szinte valamennyi népét reprezentálta. Legtöbbje azonban magyarországi illetőségű, illetve magyar ajkú volt. Számos költő, művész, festő, iparművész volt található közöttük, mint például Gyóni Géza, aki itt írta legszebb verseit.

A várórséget a felszabadulás hite, reménye élte. A katonai felső vezetés gondoskodott róla, hogy a hit hosszú ideig fennmaradjon. A Baligorod előtt megrekedt Bóhm-Ermolli hadsereg lövegeinek hangját mindenki hallani vélte, a seregcsoportparancsnokság szinte naponként villantotta fel a felszabadulás pillanatát. A kérlelhetetlen valóság eltitkolása március elején már nem sikerült. A vezetés ekkor a fegyverbecsületre apellált, s a sikertelen kitörés véres kalandjába, oktalan vérontásba hajszolta az éhségtől alig vánszorgó embereket a téli ruházattal és megfelelő fegyverzettel ellátott ellenséggel szemben.¹¹⁰

*

Az AOK a védórség parancsnokságának kettős feladatot írt elő: 1. a Kárpátokból meginduló offenzíva sikere esetén a várórségnek kitörést kellett végrehajtania a felszabadító hadsereg felé, s ezáltal az utat megnyitni a vár gyors felszabadításához; 2. az offenzíva esetleges kudarca esetén a körülzáró orosz hadsereg arcvonalát a legkedvezőbb irányban áttörni és csatlakozni a Kárpátok előterében valamelyik osztrák—magyar sereghez vagy seregstesthez. Az AOK a feladat meghatározásakor abból indult ki, hogy a 11. orosz hadsereg nem kezd ostromot a vár ellen, mivel az orosz hadvezetőség figyelmét és erejét a kárpáti téli offenzíva köti le.¹¹¹

A feladat érdekében a védórséget átszervezték és átcsoportosították: a 23. honvéd hadosztályból, s egyéb csapatokból létrehoztak egy 5 hadosztálynyi harcoló csoportot, amelynek a kitörést, illetve az áttörést kellett végrehajtania. A maradék — létszámában jóval kisebb — erő a kitörés kudarca esetén a vár létesítményeinek elpusztítására kapott parancsot.¹¹²

Január 4-én Kuzmanek tábornok, a várórség parancsnoka kérdést intézett az AOK-hoz, hogy február 1-e körül megindítsa-e a kitörést, vagy további kitarásra rendezkedjék be. Az AOK január 14-én kitérő választ adott, mert nem lehetett megítélni, hogy a január 23-án támadásba lendülő Borojević-jobbszárny Przemysl-t mennyire közelíti meg. Kuzmaneket a válasz bizonytalanságban hagyta és egy vezérkari tiszt Teschenbe küldésével igyekezett tiszta képet adni a várban uralkodó állapotokról. A jelzett tiszt, a rossz időjárás miatt csak február első hetében tudott repülőgéppel Przemyslben landolni azzal a megnyugtató hírral, hogy január 28-án Borojević jobb szárnya Baligorod előtt állt, a vártól 60—70 km-re, Pflanzler-Baltin Bukovina nagy részét visszafoglalta és Linsingen is tért nyert.

Február 12-én az AOK jelentette az uralkodónak, hogy a vár felmentésének lehetősége kérdésessé vált, mire az elrendelte a vár további kitartását. Erre az AOK február 16-án engedélyezte 3500 ló levágását és az élelmezés feljavítását. Február 25-én a várparancsnokság a kitartás végső határidejét március 19-ében jelölte meg, ami az AOK-t megnyugtatta, hiszen a Bóhm-Ermolli-hadsereg által legkésőbb február 27-én megindítandó offenzíva várható sikere a vár előbb történő felszabadítását közelségbe hozta.

110 Vö.: A világháború 1914–1918 VIII. k. 488–491. o.

111 HL AOK Op. Nr. 8008.

112 HL AOK Op. Nr. 8008-ban szám nélkül az AOK január 4-i erre vonatkozó parancsa.

113 Vö.: A világháború 1914–1918 VIII. k. 494–495. o.

Mire az újabb offenzíva megindult, a várban is befejeződött az állomány átszervezése és átcsoportosítása.

Az ún. főcsapat a 23. honvéd hadosztályból (Tamássy Árpád altábornagy), a kombinált hadosztályból, a 97. népfelkelő dandárból, a 108. Landsturm dandárból és egy kombinált dandárból állott. Ereje 49 zászlóaljat tett ki, 800 fős ütközetlétszámmal, 39 200 fővel. Az utóvédnek szervezett Nickl altábornagy-csoport népfelkelő és Landsturm alakulatokból, vartüzér osztagokból, munkás-osztagokból és 2 vasúti zászlóaljból tevődött össze, akiket a gyalogsági harcra képeztek ki.¹¹³

Az átszervezés munkáját a várat körülzárva tartó 11. orosz hadsereg két ízben megzavarta: február 15-én 6 zászlóaljjal, 11 lovas századdal és 4 üteggel megrohmozta Wapowce—Belwin—325. magassági pont vonalba eső előtérállásokat és rövid tűzharcban elfoglalta azokat. Február 18-án és 19-én a 404. magassági pont — Pod-Mazurami—Machowa vonalon alakultak ki súlyos harcok, amelyek során az oroszok az osztrák—magyar állások előtt beásták magukat, s kiverésük — minden erőfeszítés ellenére — nem sikerült. A két vállalkozással az oroszok a várrendszer nyugat és délnyugati oldalán az előtérállások birtokába jutottak.¹¹⁴

Március 6-án az AOK tájékoztatta Kuzmaneket, hogy Bóhm-Ermolli offenzívája Baligorod előtt megrekedt, de amint Bóhm-Ermolli újabb támadással az Ustrzyki-D—Lisko vonalat átlépi, előtérbe kerül a várórség kitörése. Az AOK egyben javasolta, hogy a kitörést Bircza irányában hajtsák végre a 2. hadsereggel való kapcsolat felvétele céljából. Kuzmanek a jelzett iránnyal egyetértett, de a kitörés sikerét a legyengült emberekkel nem tartotta valószínűnek. Március 13-án az AOK Przemyslnek adott utasításában a 2. hadsereggel való érintkezés felvételét Bircza—Liskón át teljesen kilátástalannak ítélte, de javasolta, hogy a várórség mégis Lisko általános iránnyal törjön ki. Ha március 17-ig Bóhm-Ermolli támadása végképp megáll, a kitörés úgy hajtandó végre, hogy az ellenség nagy kárt szenvedjen és a zsákmány elegendő legyen a 2. hadsereggel való találkozásig. Az AOK egyben felvetette a Sambor irányában történő kitörés kérdését, mivel az a körzetében levő vasutak szétrombolására lehetőséget nyújtana. A várparancsnok csak az erődítmény teljes szétrombolása után követheti a kitört csapatokat.¹¹⁵

Az erődparancsnokság március 14-i válaszában a sambori irányt elfogadta, mivel egy déli—délnyugati kitöréssel csapatainak a megáradt Buchta patak mocsaras völgyén kellett volna átgázolniuk, amire azok képtelenek voltak, annál is inkább, mert az orosz tüzérség oldalazó tüzebe kerültek volna.¹¹⁶ A sambori irány azonban csakhamar lekerült a napirendről, mert a délkeleti iránnyal szemben — az AOK és az erődparancsnokság információi szerint — jelentős orosz erők álltak. Kuzmanek eme döntését nem kis mértékben befolyásolta a várat körülzáró orosz erőknek ugyanazonnap végrehajtott támadása az erőd északi Na Gorach—Batycze vonalában levő előtérállásai ellen. A támadást a kimerült csapatok nem tudták visszaverni, fizikai és pszichikai állapotuk egy olyan kitörési irányt követelt, amelyben nagyobb orosz erők nincsenek. Kuzmanek megítélése szerint Mosciska—Grodek—Lemberg iránya e célnak megfelelt, mivel a 11. orosz hadsereg hadtápterületéről volt szó, ahol jelen-

114 ÖULK II. k. 212. o.

115 HL AOK Op. Nr. 7810. és HL AOK Op. Nr. 8080. A Przemyslnek elküldött parancs előtt Conrad vezérkari főnök táviratban kért 2-3 német hadosztályt a 2. hadsereghez, hogy annak támadását ismét mozgásba hozzák: AOK Op. Nr. 8067. Falkenhayn válaszában közölte: mivel erősítéseket küldeni nem tud, Przemysl magára marad: AOK Op. Nr. 8075. Conrad erre legalább a Pflanzler-Baltin seregcsoport megerősítését kérte. A válasz nemleges volt.

116 HL Festungskmdo Przemysl Op. Nr. 226/10. (Rádióon leadva Krakkónak.)

tősebb erők nem voltak, viszont raktáiraival a kitörő várórség élelmezését megkönnyítette, amellett, hogy az ellenség utánpótlási vonalaiban zűrzavart idézhetett elő. s a Stanislau ellen támadó Pflanzler-Baltin seregstestével való kapcsolat halvány reményeit táplálta. Kuzmanek ezen irány mellett döntött.¹¹⁷ A sikerben azonban nem ő, sem beosztottjai nem hittek. Bár a választott irányban a sík terep a legyengült várórség előrehaladását segíthette, a Pflanzler-Baltin csoport eléréséhez csaknem 200 km gyalogmenetre volt szükség, amire az elcsigázott várórség még harci cselekmények nélkül is aligha volt képes.¹¹⁸ Így az egész akció a katonai vezetés szemében lassan átalakult „egy heroikus végakkorddá”, amelyet a „fegyverbecsület” pátosza övezett. Mindez tükröződött Kuzmaneknek az uralkodóhoz intézett távirata ezen soraiban: ... „Przemysl várórsége, holnap, március 19-én, kísérletet tesz, hogy az ellenség acélgyűrűjét áttörje, hogy minden valószínűség szerint bekövetkező pusztulása előtt... még egy szolgálatot tegyen a tábori seregnek.”¹¹⁹

A távirat elküldésének időpontjában a kitörésre kijelölt csapatok készenlétben álltak. Március 19-ének kora hajnalán az ún. főcsapattal a vár keleti frontján megkezdődött a kitörés. Az akció rendkívül vontatottan haladt, az emberek vánszorogtak, az éhségtől összeestek. A támadási tempó azonban nemcsak ezért, hanem az orosz ellenintézkedések miatt is lelassult. Az orosz hadvezetés kitűnően működő felderítő szolgálata révén a támadás helyét, időpontját ismertette és a kellő ellenintézkedéseket megtette. A drót és egyéb akadályokon átvánszorgó osztrák—magyar alakulatokat az aknamezők átjáróinál pusztító tüzérégi őrsztűz fogadta. Az élen haladó 23. honvéd hadosztály megtorpant és a földre szegeződött. Ezt követően az 58. orosz hadosztály oldalba kapta, majd részekre szabdalta. A honvéd hadosztály 68⁰/₀-os veszteséggel visszaözlött az akadályzóna mögé. Kudarca magával rántotta a vár északi övezetén állókat is. Du. 2 óraker a kitörő csapatok maradványai ismét az erődben voltak.¹²⁰

Március 20-án és 21-én az orosz hadsereg ellentámadást intézett a vár északnyugati, északi és keleti része ellen. Bár azt végső erőfeszítéssel elhárították, a vár ún. védelmi tanácsa március 21-én ülésén úgy döntött, hogy a vár további ellenállása kilátástalan, és az AOK hozzájárulásának megszerzése után a március 22-i kapituláció mellett foglalt állást.¹²¹ A készletek ugyan március 24-ig elengedők voltak, mégis célszerűnek látszott a megadás előrehozása, mert várható volt, hogy az orosz hadvezetőség a fogságbaesettek élelmezését azonnal megszervezni nem tudja.

Március 22-én reggel 6 óraker megkezdődött a várparancsnok által elrendelt rombolás: az erődöt, a San hídjait, a pályaudvart, a középületeket felrobbantották, a még megmaradt harcieszközöket megsemmisítették. Az orosz csapatok de. 9 óraker benyomultak a romhalmazzá vált erődítménybe, miután a várórség több helyen kitérte a fehér zászlót. Előzőleg, mintegy 7 óra körül, 2 parlamentner, Martinich ezredes és Hubert alezredes Mosciskában bejelentette a kapitulációt Selivanov tábornoknak, a 11. orosz hadsereg parancsnokának. A kapitulációt a cár utasítására március 23-án délelőtt elfogadták.

117 HL Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 230/5.

118 HL Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 230/5-ben Przemysl rádió leadott jelentése 23 óra 30'-kor: IR 16: 20%-a egészséges, IR 9: 90%-a beteg, IR 33: 50%-a harc képtelen. Néhány kiragadott példa a csapatok állapotának illusztrálására. AOK Op. Nr. 8104 erélyesen megismétli a Lemberg irányú kitörés szükségét. (Pályaudvar szétrombolása, orosz utánpótlás megzavarása, stb.)

119 ÖULK. II. k. 213. o.

120 HL AOK Op. Nr. 8205-ben Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 231/29 részletesen beszámol a kitörés kudarcáról: a 23. honv. hadosztály szinte teljesen felmorzsolódott, 2., 5., 7. sz. ezredének nagyrésze elesett, a többi 70–80%-os veszteséget szenvedett. Festungkmdo Przemysl Op. Nr. 245.

121 HL AOK Op. Nr. 8221 hozzájárul a kapitulációhoz, s egyben elrendeli az erődítmény teljes elpusztítását.

Przemysl átadásakor 9 tábornok, 93 főtiszt és 117 000 katona esett orosz fogásba.¹²² A tiszteknek megengedték, hogy oldalfegyvereiket hordják. A céltalan és eredménytelen harc gyógyírjaként Kuzmanek parancsnok később megkapta a Mária Terézia lovagrendet.

Méltóság és Személyesség

*

A monarchia hadvezetősége által kezdeményezett két nagy támadó hadművelet 1915 első negyedében, amely előbb a keleteurópai hadszíntéren a hadászati döntést, majd később Przemysl várának sokkal szerényebb igényű felszabadítását volt hivatva elérni, a benne résztvevő erők példátlan arányú veszteségével véresen összeomlott, s a nyomában kibontakozó orosz ellentámadással, illetve annak végző erőket igénybevevő elhárításával a Központi Hatalmak, mindenekelőtt az Osztrák—Magyar Monarchia súlyos bel-, és külpolitikai, katonai és katonapolitikai válságát idézte elő. Annak hangsúlyozásával, hogy a kudarc a „hütlén semlegesek”, Olaszország és Románia antanthoz való csatlakozásának folyamatát gyorsította és a háttérben az imperialista háborúval való szembe fordulását erősítette, a sikertelen támadó hadműveletek és Przemysl kapitulációja legsúlyosabb hatással mégis magára a hadseregére voltak: a haderő lassú szétesésének folyamatát elindították, mely folyamat az elkövetkező években — a közben aratott győzelmek ellenére — egyre gyorsuló tendenciát mutatott, ~~hogy végül 1918-ban a katonai összeomlásban és a hadsereg forradalmi jellegű felbomlásában eszesodjék ki.~~

Az imperializmus korszakának háborúiban a végső győzelem záloga az anyagi és élőerő fölény, amely az első világháborúban az antant hatalmak oldalán állt. A központi hatalmak hadvezetőségei mindkettő ellensúlyozását az offenzív hadműveletek erőszakolásában keresték 1914-ben és 1915-ben egyaránt. 1915-ben azonban a hadműveleti súlypontképzés fordulata következett be a hadászati hadműveleteknek a kelet-európai hadszíntérré való áthelyezésével az ellen a cári Oroszország ellen, amely az antant koalíció leggyengébb láncszeme volt, s amelynek esetleges kiesése a háborúból nem csak az ellenséges koalíció megbontását, hanem a győzelmi esélyeket is növelte volna a háború olyan időszakában, amikor az ellenfél anyagi, és élőerő fölénye még elviselhető volt.

A súlypontáthelyezés elsősorban az Osztrák—Magyar Monarchiát érintette, mivel hadseregének zöme főellenségével, Oroszország haderejével állott szemben. Az Oroszország elleni katonai siker nemcsak az általános hadászati helyzetet befolyásolta, hanem a Monarchia kül-, és belpolitikai megzilárdulását is, amely egyben az osztrák—magyar imperialista törekvések valóra váltását segíthette elő két fenyegető szomszéd, Olaszország és Románia semlegesítésével. Habár a Monarchia jelzett hadászati törekvése nem esett mindenben egybe a német imperializmus érdekeivel, a német belső ellenzék és a Hindenburg—Ludendorff hadvezéri páros az osztrák—magyar elképzelések mellé sorakozott fel.

A német hadvezetőség a hadászati-hadműveleti tervezést átengedte az osztrák—magyar hadvezetésnek, ill. a keleti német erők főparancsnokságának. 1914 hadműveleteinek tapasztalatai ellenére mindkettő egyetlen nagy kettős átkaroló hadművelettel akarta megsemmisíteni — viszonylag korlátozott erőkkel — egy nagyhatalom haderejét. Az osztrák—magyar hadművelet súlypontja, a délről való átkarolás harapófogószárnya, a Kárpátokba helyeződött azon meg-

¹²² HL AOK Op. Nr. 8282. A hadvezetőség komor hangú hadseregpárancsban méltatta az erődítmény védőinek mulhatatlan érdemeit.

fontolásból, hogy az onnan való kitörés a galíciai dombvidékre, rövid időn belül meghozhatja az észak—déli irányú német harapófogószárnyal való találkozást, s menet közben biztosítja az egyik fontos erkölcsi-politikai cél elérését, Przemysl felmentését. Conrad ama évszázados katonai tapasztalatot, hogy a Kárpátok nagy horderejű hadműveletekre nem alkalmasak, s maga a hegyvonulat csak átvonulási területnek használható, túlhaladottnak ítélte, sőt megtoldotta azzal, hogy a rendkívüli terepviszonyok (amelyek elsősorban a védelemnek kedveztek) a siker reményében még téli időszakban is leküzdhetők, és a meglepett ellenséggel szemben a gyors siker lehetőségét hordozzák. Falkenhaynnak az a gondolata, hogy a Dunajec folyó térségéből a 3. orosz hadsereg arcvonalának áttörésével a Kárpátokban álló 8. orosz hadsereg hátába kerülve hamarabb elérhető a siker, már csak azért is elutasításra került, mert az osztrák—magyar hadvezetőség figyelmét mágnesként vonzotta a körülrárt Przemysl, amelynek felmentésére — Conrad szerint — a legrövidebb utat kellett választani. Ez az út a Kárpátokból mintegy 60—70 km-nyi távot jelentett és Sanok-Liskón át vezetett. Másrészt: az osztrák—magyar hadvezetés irtózott az áttöréstől, helyette az ellenfél valamelyik szárnyának oldalbakapását, megkerülését és bekerítését szorgalmazta, részben a rendelkezésére álló, részben az áttöréshez szükséges harci technika hiánya miatt. Megemlítenéd, hogy az osztrák—magyar hadvezetés egyben a schlieffeni dogmák foglya is volt (habár nem olyan mértékben, mint a német). A „Cannae” gondolat a hadművelési tervezésnél változatlan erővel érvényesült, még akkor is, amikor az új 10. német hadsereg bevetése — a német érdekeknek megfelelően — nem a Conrad által követelt térségben és irányban történt (előretörés Siedlic irányában), hanem attól jóval északabbra és olyan irányban, hogy a téli, Mazuri tavak melletti német győzelmek a Monarchia hadműveleteire alig gyakoroltak befolyást. A német szándékok nyilvánvalóvá válása akkor következett be, amikor a Monarchia első támadó hadművelete összeomlott. Jelei azonban hamarabb is megmutatkoztak, így Conrad kezdettől fogva foglalkozott a 4. osztrák—magyar hadsereg keleti irányú csapásával (a 8. orosz hadsereg segítségére siető 3. orosz hadsereg hátbatámadásával), a 3. osztrák—magyar hadsereg offenzívájának sikere után, egy „kis Cannae” reményében.

(Hangsúlyozni kell, hogy az osztrák—magyar kárpáti offenzívák kudarcra nem a német „önfejűségnek” és a segítőkészség elmaradásának következménye volt.)

Maga a hadászati hadművelet, továbbá a főcsapásának a Boroevic-féle hadsereg jobb szárnyára, majd Bóhm-Ermolli-hadseregére való helyezése, s annak iránya, nem különben a kisegítő csapások (és irányok) vállaltatása a déli német hadsereggel, illetve a Pflanzler-Baltin-féle seregtesttel ab ovo elhibázott volt. Ennek okai a következők: a Boroevic-jobbszárny támadása beleütközött a 8. orosz hadsereg Baligorod térségéig kiépített összefüggő védelmi rendszerébe, amelyben a magyarországi betörésre felkészített 8. orosz hadsereg támadó alakzatban felsorakozott, illetve támadásra szétbontakozott alakulatai álltak. Bóhm-Ermolli esetében pedig egy már bekövetkezett kudarc terhétélével indultak meg a csapatok a technikailag még jobban megerősített orosz védelemmel szemben. A kisegítő csapásokra hivatott másik két erőcsoport előtt ugyan nem volt összefüggő orosz védelem, de a német déli hadsereg, s főleg a Pflanzler-Baltin-csoport, a főcsapás megkezdésekor nem volt támadásra kész állapotban, s támadásukat időben részben elkésve kezdték meg, részben azok folyamatában a főcsapástól térbelileg is elszigetelve a „levegőben lógtak”. Az itteni orosz ellenintézkedések nyomán a déli német hadsereg a Kárpátokban ragadt, a Pflanzler-Baltin-csoportnak pedig egy többszáz kilométeres körivet kellett volna leírnia, hogy észak-nyugati bekanyarodásával hatást gyakoroljon a főcsapást

mérő Borojević-jobbszárny, majd a Bóhm-Ermolli-hadsereg harcaira. Az események menetében a Pflanzler-Baltin-csoport feladata szükségszerűen a déli német hadsereg útjának „megnyitására” szűkült le, majd a második támadás összeomlásakor önmagának megmentésére. Így a kisegítő csapatok funkcióikat nem tölthették be, melynek következményeként mind a Borojević, mind a Bóhm-Ermolli-féle főcsapás magára maradt, sőt az egyes periódusokban innen vettek el erőket a kisegítő csapatokhoz.

A csapatok helyének és irányának meghatározásakor a hadvezetőség nem vette figyelembe a terepnehézségeket és a téli időjárást, csakúgy, mint az ellenfél várható ellenállását, ill. ellenintézkedéseit. Ennek következményeként a csapatokat sem a terepre, sem az időjárásra nem készítették fel. A Monarchiának négy egészen, és négy részben hegyvidékről származó hadteste volt. Ezek közül csak három volt a Kárpátokban (III., V., VI.) és a három közül csak egy, a részben hegyvidéki lakókból álló V. (Pozsony) hadtest állott a főcsapás helyén. A sík- és dombvidékekről származó csapatokat sem téli, sem hegyi felszereléssel nem látták el, hegyi kiképzésükre pedig nem maradt idő. A büns mulasztások és felelőtlenség miatt a meglevő, elavult harci technika szükségszerű koncentrálása is elmaradt, nem beszélve az utánpótlás és az egészségügyi szolgálat teljes szervezetlenségéről. Mindezek oda vezettek, hogy a zord téli időjárásban a csapatok harcereje már a felvonulás időszakában mélypontra zuhant, létszámuk lemorzsolódott (betegségek, fagyhalál stb.), erkölcsi állapotuk megrendült. A megdöbbentő létszámapadás annál is inkább bénítólag hatott, mivel a főcsapás irányában a hadvezetőség helyi túlerő létrehozásáról — felrúgva a hadászat-harcászat klasszikus szabályait — eleve nem gondoskodott, sőt a harcok menetében a főcsapást mérő erők parancsnokait arra kényszerítette, hogy — szomszédaiak kisegítése céljából (Szurmay csoport, X. hadtest stb.) erőiket mellékirányokban megosszák. Jóllehet a hadvezetőség kezdetől fogva tiltakozott az erők szétforgácsolása ellen, a csapatparancsnokok „örökös félelméhez” maga is felzárkózott, sőt maga szolgáltatott rá jó példát; mivel a létszámában lepadt, harci erejét elvesztett csapatok támadása állandóan megrekedt, hadtest- és hadosztályszinten gyors parancsok hangzottak el az „állva maradt” szomszéd kisegítésére, hiszen egyik parancsnok sem merte vállalni szomszédja esetleges lemaradását. Az egységek ide-oda vezénylésének káoszában az egész támadó csoport elvesztette lököerejét (ld. a Puhallo-csoport harcait), nem beszélve arról, hogy az kiváló alkalmat biztosított az ellenfél harcászati védelme megszervezéséhez. (A hadvezetőség mindezt megismételte hadművelési szinten — a csapásmérő erők között.) Nyilvánvaló, hogy ehhez nagymértékben hozzájárult a tüzérségi tűztámogatás szinte teljes hiánya: a kézi lőfegyverekkel rohamozó (inkább vánszorgó) gyalogság a hatásos orosz ellenállás tüzeiben megtorpant, megakadt majd rémülten visszaözlött. (Kialtó példája a Krautwald- és a Szurmay-csoport).

A hadvezetőség — elszakadva a valóságtól — a kudarc okait a kevésbé energikus csapatvezetésben kereste. Figyelme mindenekelőtt az elakadt hadművellet újbóli mozgásba hozására összpontosult, s elvesztette szem elől az orosz ellen-támadás várható irányát, Mezőlaborc térségét. E térség elvesztése — sajátos módon — preferálta a második támadó hadművellet elindítását: bár visszafoglalására sürgős intézkedéseket foganatosítottak (hiszen a Magyarországra való orosz betörés hadászati követelményeivel tisztában voltak), a válság feloldásának és az eredetihez képest immár szerényebb cél: Przemysl felmentésének kettős feladata a támadás újra felvételét sürgette.

A második hadművellet előkészítése annyiban volt jobb, hogy a főcsapás színhelyén — más arcvonalokról áthozott csapatokkal — a 2. osztrák—magyar

hadsereg jelentős erőfölénnyel rendelkezett. A támadás sávja azonban kiszélesedett: Boroevic erőinek jelentős része Mezőlaborc térségéért, a Bóhm-Ermolli hadsereg zöme a Baligorod—Przemysl irányában indult rohamra. A kisegítő csapatok (déli német hadsereg, Pflanzler-Baltin-csoport) a főcsapás alakulására ezúttal sem voltak hatással: a főcsapás színhelyén szinte minden megismétlődött, amellet, hogy Boroevic sem tudta visszafoglalni Mezőlaborc térségét. Míg az első hadjáratnál a szomszéd kisegítése általában hadosztály-, hadtest-szintű volt, a másodiknál ez hadseregszintre emelkedett. Boroevic csapatainak kudarca visszahúzta a 2. hadsereget és viszont. Közben a csapatok 50—70%-os veszteségeket szenvedtek. Amikor március 13-án a hadjárat végleg összeomlott, az egykori hadászati hadművelet Przemysl felszabadítására degradálódott terve is megsemmisült.

Ami mármost Przemysl szerepét illeti, többször is kifejezésre jutott, hogy a két kárpáti hadművelet igen fontos motiváló tényezője volt, annak ellenére, hogy hadtörténelmi tapasztalatok szerint egy megerősített hely felmentése, vagy több hadosztályból álló körülzárt helyőrségének kitörése és a közeledő tábori hadsereggel való egyesülése — különösen a modern imperialista háború körülményei között — lehetetlenség. Az osztrák—magyar hadvezetőség mindezt nem vette figyelembe, illetve egy erkölcsi-politikai célnak alárendelten, a felmentést hadászati hadművelettel azonosította. Przemysl, mint erkölcsi teherrel motiválta a reménytelen helyzetben levő várőrségre kényszerített kitöréseket is, s ezzel tízezrek céltalan pusztulását, miközben maga a hadvezetőség tisztában volt azok sikertelenségével.

A háború utáni ítéletek az osztrák—magyar hadvezetőséget elsősorban azért marasztalták el, hogy az 1914. novemberi visszavonuláskor nem üfirtette ki a várat, s ennek következményei végzetesen hatottak a kárpáti téli hadműveletek létrejöttében. Az elmarasztalás még inkább azért indokolt, mert mindkét hadművelet tervezése alapjaiban elhibázott volt, végrehajtása pedig a hadvezetési voluntarista dilettantizmus tipikus példáját mutatta. Így állt elő azután az addigi történelem legvéresebb téli hadjárata, amely az emberanyag kíméletlen pazarlásához, a haditechnika csaknem teljes pusztulásához, a fegyveres erő lassú szétesése folyamatának megindulásához, a háttország belső válságának kibontakozásához és a Monarchia nemzetközi helyzete újabb megrendüléséhez vezetett.

Az AOK részéről nem egy kísérlet történt, hogy a felelősséget a csapatvezetés, még inkább a harcoló csapatok nyakába varrja. Ha az előbbi bizonyos értelemben el is marasztalható, a csapatok teljesítménye — a nagy kudarcok ellenére — példátlanul áll, különösen a gyalogságé. Ez a fegyvernem, nélkülözve a tüzérség támogatását — a rendkívüli terepviszonyok, az elviselhetetlenül hideg téli időjárás, a rossz fegyver- és lőszerellátás, a téli ruházat hiánya, az utánpótlás szervezetaltsége ellenére, emberfeletti szenvedéseket elviselve —, a lehetséges maximumot adta egy harcászati jobban képzett, védelmét jól megszervező, ellenlökéseit, csapásait ügyesen vezető ellenféllel szemben, amelynek csapat- és felsővezetése felülmúlta az osztrák—magyar hadseregéét. Az más kérdés, hogy az orosz hadvezetőség március 19-i ellentámadása után ugyanazon hibákat követte el, mint ellenfele: a Kárpátokon való áttöréssel kívánta elérni a hadászati döntést olyan hadsereggel, amelyet az addigi harcok szintén kimerítettek, s amelynek tartása a cári elnyomás osztály- és nemzetiségi ellentéteinek fokozódó kiéleződésével első ízben rendült meg. ¹s lett előkészítője az 1915 májusában bekövetkezett gorlicei nagy vereségnek.

(Boroevic
csapata)

A kárpáti téli hadjárat a Monarchia hadseregének katasztrófájaként vonult

be a hadtörténelemben, jóllehet elsősorban ellenfele hibájából, a fegyveres erő nem semmisült meg, sőt alig 2 hónap múlva — német segítséggel — a gorlicei áttörésre volt képes.

Мартон Фаркаш

ЗИМНЯЯ КАМПАНИЯ В КАРПАТАХ

(23 января—22 марта 1915 года)

Резюме

В статье дается военно-историческая характеристика двух крупных операций стратегического характера, проведенных в первом квартале 1915 года армией Австро—Венгерской Монархии. Проведение операций было продиктовано крайне неблагоприятным внешне-политическим, военно-политическим и военным положением Монархии. Цель военных операций австро—венгерское военное руководство видело в том, чтобы вместе с аналогичной операцией немецких союзников нанести стратегический удар по армии царской России и одновременно освободить гарнизон Перемышля, находившийся в окружении с 6 ноября 1914 года. Стратегическое поражение России позволяло надеяться на ослабление Антанты, кроме того, что могло удержать Италию и Румынию от вступления в войну против центральных держав. Так как операция против вооруженных сил русских казалась невыполнимой для измотанной армии Монархии и находившихся на восточном ТВД немецких войск, наряду с одновременным углублением противоречий между начальниками двух генеральных штабов Конрадом и Фалкенхаймом, высшее немецкое командование перенесло основной центр тяжести войны на восточный фронт, а на западно-европейском театре военных действий перешло к стратегической обороне. Вследствие перемещения немцами центра тяжести боев в Лесных Карпатах была сформирована так называемая 4-я немецкая армия, а в Восточной Пруссии появилась новая 10-я армия.

По планам Конрада предусматривалось в результате операций австро—венгерских вооруженных сил, направлявшихся из Карпат, и немецких сил, развертывавшихся в северо-южном направлении, совершить двойное окружение русской армии, уничтожить значительную часть её и освободить Перемышль.

В наступательной операции Монархии осуществление главного удара возлагалось на правый фланг 3-й армии (Бороевич), который был бы подкреплен вспомогательным ударом южной немецкой армии и армейской группой Пфланцер—Балтин, подтянутой напротив Буковины. Выбор места главного удара (район Лиско—Санок) мотивировался «кратчайшим путем», ведущим к окруженному Перемышлю.

Начатый 23 января главный удар в течение нескольких дней окончился полным провалом, что отчасти было вызвано плохой подготовкой, неприятием во внимание военно-географических и метеорологических условий, несостоявшимся ударом аналогичного характера, который был предусмотрен планом, но прежде всего ожесточенным сопротивлением русской армии, последнее объяснялось не только эффективностью русской разведки, но и превосходством оперативного-тактического руководства русских сил, развернувшихся к наступлению для прорыва в Венгрию. Провал операции и усугубление отчаянного положения у Перемышля мотивировало предприятие нового наступления. 27 февраля, которое было совершено силами 2-й австро-венгерской армии под командованием генерала Бём-Ермолли, развернувшейся уже на правом фланге Бороевича (но до сего времени дислоцировавшейся в Западной Польше). Новая оффензива — аналогично предыдущим — потерпела крах, несмотря на то, что войска проявили максимум стойкости и мужества. Провал главного удара обеих наступательных операций не в малой мере объяснялся безуспешностью запланированных вспомогательных ударов.

Стратегический оперативный план, ставивший целью вывод из войны России, в ходе деградировал до освобождения Перемышля, но после провала операций даже и эта цель стала недостижимой: 22 марта Перемышль пал, а оставшиеся силы монархии необходимо было сконцентрировать для отражения крупного наступления русских, начатого 17 марта. Безуспешные зимние кампании в Карпатах по своим огромным потерям могут быть отнесены к ряду самых плачевных операций первой мировой войны и всей военной истории до того времени. В ходе этих операций лучшие части австро—венгерской армии были обескровлены, а политическое, военно-политическое и стратегическое положение Габсбургской монархии упало донельзя.

DER WINTERFELDZUG IN DEN KARPATEN
(23. Januar 1915—22. März 1915)

Resumé

Die Studie schildert aus kriegsgeschichtlicher Sicht die zwei großen strategischen Operationen des Heeres der österreichisch-ungarischen Monarchie im ersten Quartal des Jahres 1915. Die Durchführung dieser Operationen wurde durch die außerordentlich ungünstige außenpolitische, militärpolitische und militärische Lage des Habsburger Staates erzwungen. Als Ziel der Operationen sah die österreichisch-ungarische Heeresleitung vor, zusammen mit der Operation ähnlichen Charakters des deutschen Verbündeten den Streitkräften des zaristischen Rußlands einen strategischen Schlag zu versetzen und gleichzeitig die seit 6. November 1914 umschlossene Garnison von Przemysl zu befreien. Die strategische Niederlage Rußlands gab Hoffnung auf die Erschütterung der Entente-Koalition, wobei sie Italien und Rumänien davon zurückhalten konnte, gegen die Zentralmächte ins Feld zu ziehen. Da die Operation gegen die russischen Streitkräfte dem zersprengten Heer der Monarchie und den deutschen Truppen auf dem östlichen Kriegsschauplatz undurchführbar schien, und parallel dazu sich Gegensätze zwischen den beiden Generalstabchefs: Conrad und Falkenhayn weiter verschärften, verlegte die deutsche oberste Führung den Schwerpunkt des Krieges auf die östliche Frontlinie und übergang auf dem westeuropäischen Kriegsschauplatz in Defensive. Im Ergebnis zu der deutschen Schwerpunktverlegung bildete sich in den Wald-Karpaten die sogenannte deutsche Südarmerie und erschien in Ostpreußen die neue 10. deutsche Armee.

Die Vorstellungen von Conrad rechneten mit einer Doppelumgehung, die durch die von den Karpaten ausgehenden Operationen der österreichisch-ungarischen Streitkräfte und die in nordsüdlicher Richtung durchgeführten Operationen der deutschen Kräfte zustandekommen sollte. Diese Doppelumgehung sollte ermöglichen einen beachtlichen Teil des russischen Heeres einzukreisen und zu vernichten und gleichzeitig Przemysl zu befreien.

Die Durchführung des Hauptschlages in der Offensive der Monarchie oblag dem rechten Flügel des 3. Heeres (Boroewic), den die deutsche Südarmerie und der Aushilfsschlag der gegen Bukowina aufgezogenen Armeetruppen hätte unterstützen sollen. Die Auswahl des Hauptschlagsortes (Raum Lisko-Sanok) war durch den „kürzesten Weg“ auf das umschlossene Przemysl zu begründet.

Der am 23. Januar begonnene Hauptschlag erlitt in ein paar Tagen eine Niederlage. Ursachen dafür waren zum Teil die schlechte Vorbereitung, die Mißachtung der militär-geographischen Gegebenheiten und der meteorologischen Verhältnisse, das Ausbleiben eines ähnlichen Schlages der deutschen Armee, vor allem aber der wirksame Widerstand des russischen Heeres. Diese letztgenannte Tatsache war nicht nur der Effektivität der russischen Aufklärung, sondern auch der Überlegenheit der operativ-strategischen Führung der russischen Kräfte, die zu der Offensive gegen Ungarn zerstreut aufgestellt worden waren, zu verdanken. Die Niederlage und die Vertiefung der verzweiflungsvollen Lage von Przemysl motivierten die Wiederaufnahme der Offensive am 27. Februar, die nunmehr von dem auf dem rechten Flügel Boroewic aufgezogenen (bisher in West-Polen stationierten) 2. österreichisch-ungarischen Heer (Böhm-Ermolli u. a.) durchgeführt wurde. Bis zum 2. März brach die neue Offensive auf eine ähnliche Weise wie die vorhergehende zusammen, obwohl die Truppen ihre höchste Leistung vollbracht hatten. Die Niederlage des Hauptschlages bei der Angriffsmanöver wurde nicht zuletzt durch das Ausbleiben des Erfolges der geplanten Aushilfsschläge beschleunigt.

Der strategisch-operative Plan für die Ausscheidung Rußlands degradierte im Laufe der Ereignisse auf die Befreiung von Przemysl, aber mit dem Zusammenbruch der Operationen, war nicht einmal dieses Ziel zu erreichen: am 22. März fiel Przemysl und man mußte die übriggebliebenen Kräfte der Monarchie auf die Abwehr des am 17. März begonnenen großen russischen Gegenangriffs konzentrieren.

Die mißlungenen Winterfeldzüge in den Karpaten sind zu den Operationen die den Weltkrieg und die größten Verluste der Kriegsgeschichte bis zu der Zeit hervorgerufen hatten, zu zählen. Im Laufe dieser Operationen verbluteten die besten Formationen des österreichisch-ungarischen Heeres und die politische, militärpolitische und strategische Lage des Habsburger Staates fiel auf einen Tiefpunkt zurück.